Alle børns deltagelse i læringsfællesskaber

En model for systematisk udvikling og evaluering af lokale indsatser i dagtilbud, skole og SFO

Evalueringsrapport
2012

DANMARKS
EVALUERINGSINSTITUT

Alle børns deltagelse i læringsfællesskaber

© 2012 Danmarks Evalueringsinstitut
Trykt hos Rosendahls–Schultz grafisk a/s

Eftertryk med kildeangivelse er tilladt

Bemærk:
Danmarks Evalueringsinstitut sætter komma efter Dansk Sprognævns anbefalinger

Bestilles hos:
Alle boghandlere

40,- kr. inkl. moms
ISBN 978-87-7958-660-4
Foto: Mette Bendixsen

Indhold

Forord 5

1 Resume 7

2 Indledning 11
2.1 Projektets formål 12
2.2 Organiseringen af projektet 12
2.3 Rapportens opbygning 13
2.4 Rapportens målgruppe 13
2.5 Supplerende materiale til rapporten 13

3 Indsatsteorien 15
3.1 Projektets forståelse af barrierer for uddannelse 15
3.2 En indsatsteori for alle børns deltagelse i læringsfællesskaber 17
3.3 Opsamling 22

4 Analyse af indsats og aktiviteter 23
4.1 Aktiviteter inden for de syv indsatsområder 23
4.2 Resultater og forankring af aktiviteter 38
4.3 Opsamling 44

5 Projektmodellen 47
5.1 Projektets ide 47
5.2 Projektets antagelser og inspirationskilder 48
5.3 Organiseringen af projektet 50
5.4 Projektets aktiviteter 51
5.5 Undersøgelse af virkninger for børnene 58

5.6 Erfaringer med projektmodellen 59
5.7 Læring af projektet 61
5.8 Opsamling 63

6 Referencer 65

Appendiks

Appendiks A: Metoder til dataindsamling 67
Appendiks B: Indsatsteorien som model 69

Forord

Danmarks Evalueringsinstitut (EVA) sætter i denne rapport fokus på hvordan kommuner og pædagogiske institutioner kan udvikle indsatser der medvirker til at børn og unge kommer godt igennem uddannelsessystemet.

Rapporten beskriver og analyserer et projekt som blev igangsat i 2009 i et samarbejde mellem Ishøj Kommune og EVA. Projektet handler om at reducere barrierer for uddannelse ved at udvikle og evaluere indsatser i dagtilbud, skole og SFO. Indsatserne sigter mod at alle børn deltager i de formelle og uformelle læringsfællesskaber der giver dem mulighed for at udvikle sig og lære.

Vi vil gerne takke Ishøj Kommune og de involverede institutioner i Gildbrodistriktet for et lærerigt og inspirerende samarbejde.

Det er vores håb at projektet kan inspirere kommuner og pædagogiske institutioner i arbejdet med at udvikle lokale indsatser, og at projektmodellen der beskrives i denne rapport, kan udgøre et centralt og systematisk værktøj i dette arbejde.

Agi Csonka
Direktør for EVA

1 Resume

Denne rapport sætter fokus på hvordan pædagogiske institutioner kan arbejde med at reducere barrierer for børn og unges deltagelse i uddannelse. Rapporten henvender sig til kommunale forvaltninger som ønsker inspiration til at igangsætte lokale udviklingsforløb, og til medarbejdere i og ledere af pædagogiske institutioner som er interesserede i arbejdet med inkluderende læringsfællesskaber.

Udgangspunktet for rapporten er et kombineret udviklings- og evalueringsprojekt som er gennemført i et samarbejde mellem Danmarks Evalueringsinstitut (EVA) og Ishøj Kommune. I projektet udvikles og evalueres konkrete indsatser i dagtilbud, skole og SFO der har som mål at sikre alle børns deltagelse i institutionernes læringsfællesskaber.

Projektet har et dobbelt formål: Det skal dels skabe viden om indsatser der sikrer alle børns muligheder for at deltage i læringsfællesskaber i dagtilbud, skole og SFO, dels bidrage med en projektmodel der kan bruges til at udvikle og evaluere pædagogiske indsatser i andre kommuner og institutioner.

Udvikling af lokale indsatser ved hjælp af indsatsteori
Virkningsevaluering og indsatsteori er centrale omdrejningspunkter for projektet. I rapporten defineres en indsatsteori som en beskrivelse af forventninger eller antagelser om hvordan en bestemt indsats vil virke. Projektmodellen viser hvordan pædagogiske institutioner kan udvikle indsatser ved hjælp af indsatsteori.

Udviklingen af projektmodellen bygger på tre grundlæggende antagelser:

- Indsatser kan med fordel udvikles lokalt i et tværgående samarbejde.
- Evaluering kan understøtte udvikling af en indsats.
- Indsatsens virkning er afhængig af konteksten.

Rapporten viser hvordan udvikling af indsatser kan organiseres, og hvilke grupper af medarbejdere og konsulenter der kan inddrages på forskellige tidspunkter i processen. Et centralt kendetegn ved modellen er at projektets forløb er organiseret som parallelle processer med udvikling og evaluering som skaber en konstruktiv vekselvirkning mellem handling og refleksion.

Deltagelse i udvikling af indsatser og indsatsteori har betydning for ejerskab
Den anvendte projektmodel indebærer at medarbejdere og ledere i de tre involverede institutioner har udviklet indsatserne i samarbejde med konsulenter fra EVA. Erfaringerne fra projektet viser at inddragelsen af medarbejderne på et tidligt tidspunkt i processen og den løbende refleksion over indsatsen undervejs i projektet er afgørende for at skabe motivation, læring og ændringer i praksis.

Alle børns deltagelse i læringsfællesskaber
Rapporten anvender begrebet *risikoprocesser* om de komplekse sammenhænge der fører til barrierer for deltagelse i uddannelse. Indsatsteorien og de bagvedliggende antagelser om hvad der har betydning for børns muligheder for at deltage i læringsfællesskaber, er udviklet sammen med medarbejdere fra de tre institutioner. I indsatsteorien betragtes alle børns deltagelse i uformelle og formelle læringsfællesskaber som nøglen til at modvirke risikoprocesser og optimere muligheden for at børn på længere sigt kan nå det uddannelsesniveau der svarer til deres forudsætninger og ønsker.

Projektet fokuserer blandt andet på at skabe muligheder for at alle børn bliver motiverede for at deltage i de voksenstyrede aktiviteter, ved at medarbejderne indhenter viden om børnenes resurser og kompetencer og bruger denne viden i planlægningen af aktiviteterne. Projektet fokuserer også på at opbygge tillidsfulde og troværdige relationer mellem børn og voksne og på at give aktiviteter og samvær en klar struktur.

Både formelle og uformelle læringsfællesskaber er i fokus
Børnenes muligheder for at deltage i formelle læringsfællesskaber har været et centralt fokusområde i alle tre institutioner. I skolen er intentionerne fx omsat til praksis ved at skoledagen starter med en gennemgang af dagens program og dermed bliver mere struktureret. I SFO'en og daginstitutionen har der været fokus på at sikre alle børns deltagelse i samlinger ved at kommunikere direkte med forældrene om betydningen af disse aktiviteter for deres børn.

Projektet har desuden i høj grad sat fokus på børnenes muligheder for at deltage i uformelle læringsfællesskaber. Der er fx blevet anvendt systematiske metoder til at identificere børn med en perifer placering i børnenes indbyrdes relationer, og denne viden er blevet brugt til på forskellig vis at modvirke potentielt ekskluderende processer.

Medarbejdernes vurderinger er grundlag for analysen
Analysen af indsatsen i de tre institutioner er foretaget på grundlag af medarbejdernes erfaringer med at udvikle og implementere indsatsens forskellige aktiviteter og deres vurdering af projektets resultater for børn og forældre. Analysen viser at medarbejderne vurderer at projektet især har medført positive forandringer i institutionerne på de følgende områder.

Opmærksomhed på samarbejdet med forældre
Rapporten viser at projektet samlet set har resulteret i nye perspektiver på og en ændret praksis i forældresamarbejdet i de tre institutioner. Indsatsteorien bygger på dette punkt på en antagelse om at det vil styrke børnenes muligheder for at deltage i læringsfællesskaber at kommunikationen med forældrene i højere grad tilpasses den konkrete forældregruppe.

Analyserne i rapporten viser at medarbejderne vurderer at det virker befordrende for forældresamarbejdet:

- At kommunikere proaktivt med forældrene med en positiv tilgang frem for at kommunikere reaktivt når forældrene ikke indfrier personalets forventninger til dem
- At give forældrene indsigt i hvordan personalets forventninger til dem hænger sammen med personalets vurderinger af hvad der er bedst for deres børn.

Systematisk fokus på alle børn
Rapporten viser desuden at projektets aktiviteter generelt har medført en større opmærksomhed på at arbejde systematisk med alle børn. Den systematiske tilgang har været et centralt element i en række af de aktiviteter der er udviklet og afprøvet i projektforløbet. Det gælder fx trivselssamtaler, aktiviteter i skolen som er gennemført i en til en-relationer med læreren eller i smågrupper, og interview med børnene i SFO'en. Intentionen med det systematiske fokus på alle børn har været at sikre at også de børn som ikke fordrer så meget opmærksomhed i hverdagen, bliver hørt og tilgodeset. En del af projektet har derfor omfattet systematisk registrering af om alle børn har deltaget i aktiviteterne. Medarbejdernes vurderinger tyder på at det med de systematiske metoder er lykkedes at skærpe opmærksomheden på alle børn i børnegruppen – ikke mindst de stille børn som tidligere risikerede at blive overset.

Øget fokus på trivsel og relationer i børnegruppen
Indsatsteorien bygger på en antagelse om at et øget fokus på børnenes trivsel kan medvirke til at udvikle relationerne i børnegruppen og skabe gensidig respekt og tillid i relationen mellem de voksne og børnene. Analyserne i rapporten tyder på at arbejdet med indsatsteorien har sat fokus på trivsel og relationer i børnegruppen i alle tre institutioner. Det er sket dels i forbindelse med trivselssamtaler, dels gennem mere uformelle aktiviteter i hverdagen. Trivselssamtalerne har ifølge

medarbejderne sat fokus på børnenes relationer og gjort det muligt at følge op med indsatser over for de børn der vurderes at have en perifer placering i fællesskaberne.

Tættere samarbejde på tværs af institutionerne

Indsatsteorien bygger desuden på en antagelse om at det skaber genkendelighed, tryghed og forudsigelighed for børnene at de tre institutioner udveksler viden om metoder og benytter sig af samme aktiviteter.

Rapporten vurderer at der er lovende perspektiver i fælles aktiviteter på tværs af institutionerne, men at det endnu ikke er muligt at drage konklusioner om betydningen af det styrkede samarbejde. Medarbejderne i institutionerne er dog meget enige i antagelsen om at samarbejdet kan skabe tryggere og mere glidende overgange fra daginstitution til skole og SFO. De fremhæver især at fælles aktiviteter på tværs af institutionerne skaber øget genkendelighed for børnene, og at en forventningsafstemning om børnenes læring i daginstitutionen i høj grad kan bruges til at lette overgangen fra daginstitution til skole og SFO.

2 Indledning

Det har længe stået højt på den politiske dagsorden at få alle børn og unge godt igennem uddannelsessystemet, og siden 2006 har målet været at 95 % af en ungdomsårgang i 2015 skal gennemføre en ungdomsuddannelse.

Målsætningen om at flere unge skal gennemføre en ungdomsuddannelse, gør det nødvendigt at undersøge årsagerne til at børn og unge marginaliseres i pædagogiske institutioner og i uddannelsessystemet, og at få viden om hvad de professionelle inden for disse områder kan gøre for at modvirke problemet.

Dele af forskningen har indtil nu været orienteret mod at undersøge betydningen af negativ social arv. Denne forskning har blandt andet bidraget med vigtig viden om sammenhængene mellem børns problemer i de pædagogiske institutioner og miljøet i hjemmet.

Orienteringen mod negativ social arv indebærer imidlertid en risiko for at opmærksomheden rettes for ensidigt mod forældrenes betydning for barnets problemer. Derfor er der behov for dels at anlægge et bredt perspektiv på barrierer for deltagelse i uddannelse, dels at undersøge hvordan disse barrierer kan modvirkes via en tidlig indsats i de forskellige sammenhænge barnet indgår i.

EVA har indgået et samarbejde med Ishøj Kommune om at undersøge hvordan de pædagogiske institutioner kan iværksætte indsatser for alle børns deltagelse i læringsfællesskaber og drage nytte af erfaringerne med disse indsatser. Samarbejdet blev igangsat i 2009 og afsluttes med denne rapport.

Projektet i Ishøj Kommune bygger på en antagelse om at sociale problemer skabes i komplekse processer i og på tværs af de sammenhænge barnet indgår i, og at indsatserne for at modvirke barrierer for deltagelse i uddannelse med fordel kan udvikles i et tværgående samarbejde.

2.1 Projektets formål

Formålet med projektet er at udvikle og evaluere indsatser i dagtilbud, skole og SFO. Indsatserne skal på kort sigt sikre at alle børn får mulighed for deltagelse i læringsfællesskaber i de tre institutioner, og på længere sigt reducere barrierer for deltagelse i fortsat uddannelse.

Projektet skal medvirke til at skabe viden om hvilke indsatser medarbejderne i institutionerne anser som meningsfulde metoder til at sikre alle børns deltagelse i læringsfællesskaber.

Desuden er det hensigten med projektet at udvikle en projektmodel som kan bruges til at iværksætte og evaluere pædagogiske indsatser i andre kommuner og institutioner. Projektmodellen bygger på EVA's erfaringer med virkningsevaluering og arbejdet med indsatsteori.

2.2 Organiseringen af projektet

Projektet er organiseret som et samarbejde mellem EVA, den kommunale forvaltning i Ishøj Kommune og tre institutioner i Gildbrodistriktet. De tre institutioner er daginstitutionen Tvillingehuset, Gildbroskolen og Gildbro SFO. EVA har stået for projektledelsen af udviklings- og evalueringsprocesserne, og de tre institutioner har stået for planlægningen og gennemførelsen af indsatsen.

EVA har nedsat en ekspertgruppe som har bidraget med faglig sparring i de forskellige faser af projektet. Ekspertgruppen har bestået af:

- Jens Bundgaard Nielsen, selvstændig konsulent
- Jill Mehlbye, programleder i AKF
- Mogens Nygaard Christoffersen, seniorforsker i SFI.

I udvælgelsen af eksperter er der lagt vægt på at de tilsammen har kompetencer inden for forskning i negativ social arv, forskning på dagtilbudsområdet og skoleområdet og projektledelse af sociale indsatser. Ekspertgruppens faglige viden er inddraget i forbindelse med projektets udviklings- og evalueringsprocesser og i udarbejdelsen af rapporten.

EVA's projektgruppe har bestået af specialkonsulent Henriette Holscher og evalueringskonsulent Andreas Hougaard som skiftende projektledere, specialkonsulent Signe Mette Jensen og evalueringsmedarbejderne Rikke Holst og Ida Berg Meyer. Desuden har specialkonsulent Lluis Armangué deltaget som metodekonsulent.

2.3 Rapportens opbygning

Rapporten indeholder ud over resume og denne indledning tre kapitler (kapitel 3, 4 og 5).

Kapitel 3 indeholder en præsentation af projektets indsatsteori. Kapitlet indledes med en præsentation af den problemforståelse som er udgangspunktet for indsatsen i de tre institutioner. Herefter beskrives projektets antagelser om hvordan de forskellige dele af indsatsen vil virke på kort og på lang sigt for den børnegruppe indsatsen er rettet mod. Indsatsteorien perspektiveres efterfølgende med begrebet *inklusion*.

I kapitel 4 analyseres og vurderes indsatsen og aktiviteterne i de tre medvirkende institutioner. Kapitlet formidler erfaringerne med aktiviteterne i institutionerne og afsluttes med en samlet vurdering af indsatsen og aktiviteterne i forhold til antagelserne i indsatsteorien.

Kapitel 5 er en beskrivelse af projektmodellen. Kapitlet indledes med en præsentation af de grundlæggende antagelser bag projektmodellen og inspirationskilderne til disse antagelser. Herefter gennemgås organiseringen af projektet og fremgangsmåderne ved de forskellige aktiviteter i projektets forløb. Endelig sammenfattes erfaringerne med projektmodellen og mulighederne for udvikling af modellen.

2.4 Rapportens målgruppe

Rapporten henvender sig primært til kommunale forvaltninger og pædagogiske konsulenter som ønsker inspiration til at iværksætte lokale udviklingsforløb i dagtilbud, skole og SFO. Pædagogiske medarbejdere og ledere vil desuden kunne finde inspiration til udvikling af konkrete indsatser for at sikre alle børns deltagelse i læringsfællesskaber.

Læsere med særlig interesse for indholdet i de pædagogiske indsatser og de bagvedliggende antagelser og begreber kan hente inspiration i kapitel 3 og 4. Læsere med særlig interesse for organisering af projekter og metoder til evaluering og udvikling af indsatser kan med fordel fokusere på kapitel 5.

2.5 Supplerende materiale til rapporten

Som supplement til rapporten henvises til projektets hjemmeside på www.eva.dk. Projektets hjemmeside indeholder en detaljeret beskrivelse og analyse af aktiviteterne i hver af de tre institutioner, tre notater om forankringen af indsatsen i de tre institutioner efter projektperioden, tre konferencepapers, tre projektartikler og en video om indsatsen i skolen.

Projektets hjemmeside kan findes ved at skrive "indsatser mod negativ social arv" i søgefeltet på www.eva.dk.

3 Indsatsteorien

Et centralt omdrejningspunkt for projektet er den indsatsteori som er udviklet i samarbejde mellem EVA-konsulenterne og de tre institutioner i Ishøj Kommune.

En indsatsteori er en beskrivelse af forventninger til eller antagelser om hvordan en bestemt indsats vil virke. I Appendiks B er indsatsteorien illustreret som en model der viser sammenhængene mellem projektets aktiviteter og de ønskede resultater.

I dette kapitel præsenterer vi indsatsteorien for projektet. Kapitlet indledes med en præsentation af den problemforståelse som er udgangspunkt for udviklingen af indsatsteorien, og den faglige udviklingsproces som har fundet sted i de tre institutioner i forbindelse med projektet. Dette leder frem til en præsentation af sammenhængene i indsatsteorien. Endelig introduceres begrebet *inklusion* i en teoretisk perspektivering.

3.1 Projektets forståelse af barrierer for uddannelse

En helhedsorienteret forståelse med fokus på muligheder
Projektet foreslår at anlægge et helhedsorienteret perspektiv på årsagerne til barrierer for uddannelse og at fokusere på mulighederne for en tidlig indsats i barnets institutioner med afsæt i positive forventninger til barnet.

Med dette udgangspunkt tager projektet højde for den kritik der har været rettet mod de indsatser der har fokus på at problemer overføres fra forældre til børn, som begrebet *negativ social arv* lægger op til. Kritikken er blandt andet formuleret af Morten Ejrnæs og Bente Jensen som anfører at begrebet kan være med til at reducere forståelsen af de sammenhænge som fører til barrierer for uddannelse (Ejrnæs et al., 2005 og Jensen, 2005).

Når professionelle retter opmærksomheden mod det enkelte barn og forældrene som årsag til problemerne, medfører det en risiko for at de sætter forventningerne til forældrene og barnet for

lavt. En undersøgelse foretaget blandt ansatte inden for det pædagogiske og sociale område viser at medarbejderne forventer at et barn får sociale problemer alene ud fra kendskabet til forældrenes baggrund (Ejrnæs et al., 2005, s. 229).

Ifølge Ejrnæs kan lave forventninger til barnets kompetencer og præstationer føre til at barnet udvikler en negativ selvopfattelse i relationen til de professionelle voksne. Denne selvopfattelse kan føre til reelt dårligere præstationer og dermed skabe en ond cirkel hvor de professionelles lave forventninger bliver en selvopfyldende profeti. Samtidig er der risiko for at forældrene rammes fordi de professionelles antagelse om at forældrene er hovedårsag til barnets problemer, kan føre til at forældrene i relationen til de professionelle udvikler tvivl om deres egen forældreevne og får ringere mulighed for at udvikle deres forældrekompetence.

Ejrnæs' synspunkter understøttes af Jensen som påviser at den måde begreberne negativ social arv og udsatte børn anvendes på, har indflydelse på den anvendte pædagogik. Pædagogernes forventninger til børnene påvirker pædagogikken, og det får betydning for barnets selvopfattelse og udviklingsmuligheder (Jensen, 2005, s. 142).

Negativ social arv som risikoproces

Projektets forståelse af negativ social arv bygger på en antagelse om at sociale problemer produceres og reproduceres i komplekse processer hvor flere faktorer spiller sammen i og på tværs af de forskellige arenaer et barn bevæger sig i. Projektet læner sig dermed op ad den forståelse som Jensen (2005, s. 155) argumenterer for i rapporten *Kan daginstitutioner gøre en forskel?*:

> *[…] der er behov for at anlægge et syn på social arv problematikken, der fjerner ansvaret fra enkeltindivider og enkeltfamilier og i stedet retter fokus mod risikoprocesser, der handler om reproduktion af social ulighed og oftest virker bag om ryggen på aktørerne i de fire arenaer: samfund, lokalmiljø, familie og institution.*

I tråd med Bente Jensens synspunkt sætter projektet fokus på risikoprocesser – her afgrænset til risikoprocesser i barnets institutionsliv.

Forskellige forskningsbidrag fremfører at marginalisering til tider forstærkes i institutionerne når lærere og pædagoger deltager i processer der placerer bestemte børn i udsatte positioner. Palludan argumenterer fx for at børns og pædagogers fysiske placering i rummet viser hvordan sociale hierarkier reproduceres gennem adgang til pædagogens opmærksomhed (Palludan, 2004). Det samme studie viser at den disciplinerende "undervisningstone" og den anerkendende "udvekslingstone" er ulige fordelt mellem børnene og har tendens til at reproducere sociale hierarkier (Palludan, 2007, s. 75).

Forskningsbidragene lægger op til at fokusere på pædagogers og læreres rolle i risikoprocesser og deres muligheder for at modvirke dem i institutionerne.

Begrebet *risikoprocesser* defineres i dette projekt som:

> *Processer med risiko for reproduktion af barrierer for udviklingsmuligheder og livschancer.*

Det særlige fokus på uddannelsesområdet betyder at projektet har fokus på de risikoprocesser som kan udvikle sig til barrierer for at et barn kan profitere af de pædagogiske institutioner og få mulighed for at opnå det uddannelsesniveau som svarer til dets forudsætninger og ønsker.

I det følgende afsnit præsenteres indsatsteoriens antagelser om hvordan risikoprocesser kan modvirkes med en tidlig indsats i institutionerne.

3.2 En indsatsteori for alle børns deltagelse i læringsfællesskaber

En indsatsteori er som nævnt en beskrivelse af forventninger til eller antagelser om hvordan en bestemt indsats vil virke. Indsatsteorien for indsatsen i de tre institutioner består af en række antagelser om sammenhænge mellem bestemte aktiviteter og bestemte ønskede resultater for børnene.

I dette afsnit gennemgås antagelserne i indsatsteorien. Antagelserne sammenfattes herefter i nogle grundlæggende prioriteringer, og begrebet *inklusion* introduceres som et bud på en samlet forståelse af indsatsteorien.

Antagelserne i projektets indsatsteori

Indsatsteoriens rationale er at risikoprocesser kan modvirkes via indsatser for at alle børn kan deltage i de fællesskaber som tilbydes inden for rammerne af daginstitutionen, SFO'en og skolen.

Fællesskaberne er både formelle og uformelle. De formelle fællesskaber skabes omkring voksenstyrede aktiviteter med bestemte formål, fx undervisning i skolen og morgensamlinger i daginstitutionen. De uformelle fællesskaber er de fællesskaber som i øvrigt opstår og udvikler sig inden for de institutionelle rammer, både børnene imellem og mellem børn og voksne. Det kan være fællesskaber der fx baserer sig på venskaber eller fælles interesser.

Fællesskaberne er rum for udvikling af de sociale, personlige og faglige kompetencer som danner grundlag for at børn kan begå sig i livet og gennemføre en uddannelse som svarer til deres forudsætninger og ønsker. Adgangen til læringsmulighederne i fællesskaber er derfor essentiel. Indsatsteorien viser hvordan medarbejderne i institutionerne vil skabe forudsætninger for at alle børn kan deltage i og lære af fællesskaberne.

Medarbejderne har indkredset tre vigtige forudsætninger for deltagelse og læring i fællesskaberne.

Den første forudsætning er at børnene deltager i de voksenstyrede aktiviteter som er vigtige for at danne og udvikle fællesskaberne og en forudsætning for at opfylde det officielle formål med det pædagogiske tilbud. Det forudsætter at hjemmet bakker op om barnets institutionsliv og sørger for at barnet er fremmødt når aktiviteterne begynder, og har det udstyr med som aktiviteterne kræver. Medarbejderne vil sikre at børnene deltager i de voksenstyrede aktiviteter, ved at videregive informationer på en måde som passer til de forskellige forældre.

Den anden forudsætning er at børnene er motiverede for de aktiviteter som fællesskaberne tilbyder som rum for læring. Børnenes motivation for at lære er knyttet til muligheden for at bruge, udvikle og blive anerkendt for de kompetencer, resurser og interesser de hver især har. Medarbejderne vil motivere børnene for aktiviteterne ved at indhente viden om det enkelte barns kompetencer, resurser og interesser og inddrage denne viden i tilrettelæggelsen af aktiviteterne. Desuden vil de overlevere viden om barnet til de voksne de overdrager barnet til.

Den tredje forudsætning for at børnene kan deltage i og lære af fællesskaberne, er at de tilegner sig de sociale spilleregler som gør de forskellige fællesskaber til velegnede rum for læring. Spillereglerne kan være såvel formulerede regler eller værdier som mere subtile koder for deltagelse.

Medarbejderne vil iværksætte en række indsatser som giver børnene mulighed for at tilegne sig de sociale spilleregler. Indsatserne bygger på en antagelse om at tryghed og forudsigelighed og respektfulde og tillidsfulde relationer er forudsætninger for at børnene kan tilegne sig de sociale spilleregler. Indsatserne har derfor til formål at opbygge gode relationer og strukturer.

Arbejdet med relationerne skal bygge på troværdighed, stabilitet og anerkendelse, fx ved at de voksne tydeligt og kontinuerligt formidler de fælles forventninger på en respektfuld og personlig måde. Desuden opbygges relationerne ved at gennemføre systematiske samtaler med barnet om dets trivsel i relationer og fællesskaber.

Arbejdet med strukturer skal skabe faste rammer for aktiviteter og samværsformer og forberede børnene så de ved hvad der skal ske, og hvilke forventninger der er til deres deltagelse. Struktu-

rerne i aktiviteterne og samværsformerne skal desuden være genkendelige for børnene på tværs af institutionerne. Genkendeligheden sikres ved at alle tre institutioner udveksler viden om metoder og benytter sig af de samme aktiviteter og sociale spilleregler.

Tre grundlæggende prioriteringer
Indsatsteorien bygger på tre grundlæggende prioriteringer som det er værd at hæfte sig ved.

For det første forudsætter indsatsteorien **et primært fokus på gruppen**. Med indsatsen prioriteres det at udvikle en praksis som giver alle børn muligheder for at deltage i fællesskaberne, frem for at udvikle metoder til de børn der vurderes at have særlige vanskeligheder. Indsatsteorien bygger dermed på en antagelse om at alle børn vil have fordel af en indsats på gruppeniveau. En national undersøgelse af indsatser for socialt udsatte børn på dagtilbudsområdet viser at denne antagelse genfindes i kommunernes børne- og ungepolitikker, men kun i begrænset omfang bliver omsat i kommunernes prioriteringer (Mehlbye, 2009, s. 7).

For det andet forudsætter indsatsteorien **et primært fokus på børnenes individuelle resurser** frem for på analyser af problemer. Med indsatsen forsøger medarbejderne at undgå kategorisering og dermed stigmatisering af enkelte børn som problembørn for i stedet at fokusere på at indhente viden om alle børn og deres resurser. Hensigten er at bruge denne viden til at skabe motivation for deltagelse i læringsaktiviteter og dermed øge børnenes mulighed for at tilegne sig ny viden, nye kompetencer og nye færdigheder.

Endelig forudsætter indsatsteorien **et fokus på tværgående samarbejde**. Det er en del af projektets formål at skabe rum for samarbejde på tværs af de tre involverede institutioner. Projektet bygger dermed på en antagelse om at der er potentiale i at skabe øget samarbejde i forbindelse med børnenes overgang fra daginstitution til skole og SFO, og at dette samarbejde kan skabe sammenhæng og forudsigelighed i børnenes hverdag.

Indsatsteorien udspringer som nævnt primært af medarbejdernes viden fra det pædagogiske arbejde og er ikke en samlet teori eller tilgang. Indsatsteorien kan dog underbygges med forskellige undersøgelser og teoretiske forståelser. Det er især værd at hæfte sig ved at der i høj grad er overensstemmelse mellem indsatsteorien og de antagelser der ligger bag et øget fokus på inklusion i skoler og dagtilbud. Inklusion har vist sig at være et relevant begreb til at sætte indsatsteorien i perspektiv og introduceres derfor her som et bud på en samlet forståelse af indsatsteorien.

Inklusion
Begrebet *inklusion* anvendes i dag i forbindelse med både skoler og daginstitutioner som led i et øget fokus på indsatser over for børn med særlige behov og børn i udsatte positioner. Både skoler og daginstitutioner skal i dag i større udstrækning end tidligere håndtere udsatte børn inden

for rammerne af de almindelige pædagogiske tilbud, og i den sammenhæng er inklusion blevet et nøglebegreb (Pedersen, 2009). Begrebet har forskellige betydninger. Det er et policy-begreb som henviser til internationale erklæringer og konventioner (Salamanca-erklæringen mfl.), og samtidig indgår det i en faglig diskurs om dels mål for pædagogiske indsatser over for børn og unge med særlige behov, dels almene pædagogiske mål for alle børn.

I dette projekt er det som nævnt det almene pædagogiske formål der prioriteres i indsatsteorien.

Definitionerne af begrebet *inklusion* forholder sig til begrebet *eksklusion*. Det betyder at inklusion som pædagogisk mål ofte forstås og praktiseres på baggrund af analyser af strukturer der bidrager til eksklusion af børn og unge i institutionerne og i deres hverdagsliv (Madsen, 2009, s. 12).

En kort definition af inklusion er ifølge Madsen:

> *Processer der skal bidrage til at minimere og eliminere de mest virksomme eksklusionsfaktorer i børn og unges liv.*

Eksklusion forstås i den sammenhæng som udelukkelse fra deltagelse i de livsområder hvor der er en normativ forventning om deltagelse, og hvor livschancer fordeles. Madsen anfører at det kun er muligt at arbejde inkluderende hvis man samtidig forholder sig til de ekskluderende strukturer og processer.

Alenkær fremfører desuden at inklusion betyder at man opfatter sig selv som en naturlig og værdifuld deltager i et fællesskab, og han introducerer en skelnen mellem social og faglig inklusion i skolen som er parallel med indsatsteoriens fokus på uformelle og formelle læringsfællesskaber (Alenkær, 2008, s. 21):

- Social inklusion indebærer at eleven opfatter sig selv som en værdifuld og naturlig del af det relationelle fællesskab der eksisterer mellem jævnaldrende.
- Faglig inklusion vil sige at eleven opfatter sig selv som en værdifuld og naturlig bidragyder til de opgaver der stilles i undervisningen.

Inklusion er ifølge denne definition et kvalitativt og subjektivt fænomen hvor det enkelte menneskes oplevelser står i centrum (Alenkær, 2008, s. 22):

> *Der, hvor eleven oplever sig inkluderet, der er eleven inkluderet.*

På baggrund af denne definition er det interessant at se på hvordan en inkluderende institution kan reducere barrierer for deltagelse i uddannelse. I det følgende afsnit findes en kort opridsning

af hovedkonklusionerne i to undersøgelser: en undersøgelse i skoleregi (Nielsen, 2008) og en undersøgelse i dagtilbudsregi (Jensen, 2005).

Inklusion i børnenes institutioner

Undersøgelsen i skoleregi viser at det er en fordel hvis elever i udsatte positioner har mulighed for at deltage i faglige og sociale aktiviteter ud fra deres særlige forudsætninger, og at det er meget væsentligt at forsøge at gøre skolens aktiviteter meningsfulde for disse elever. Eleverne kan nemlig have svært ved at se meningen med den pædagogiske diskurs fordi den er anderledes end praksis i hjemmet. Nielsen (2009, s. 88) anvender begrebet *rekontekstualisering* om den proces hvor børn forsøger at gøre skolens faglighed relevant hjemme og hjemmets værdier og kompetencer brugbare i skolen:

> *Når pædagogisk diskurs (faglighed i skolen) ikke indgår som forståelig og meningsfuld i hjemmet, bliver det vanskeligt for børn at rekontekstualisere de værdier og kompetencer i hjemmet som de lærer og udvikler i skolen. Ligeledes bliver det vanskeligt at rekontekstualisere de værdier og kompetencer i skolen som børnene har lært og udviklet hjemme, hvis de ikke svarer til hvad der værdsættes i skolen.*

Børnene får dermed svært ved at se sammenhængen mellem værdier og færdigheder hjemme og i skolen, og det bliver vanskeligt for dem at forstå skolens aktiviteter og udfordringer og se meningen med dem. Disse resultater tyder på at det er vigtigt at forsøge at skabe sammenhæng. Hvorvidt et barn kan betragtes som inkluderet i skolen, afhænger ifølge denne undersøgelse af barnets oplevelse af sammenhæng og dermed dets evne til at forstå, håndtere og se meningen med skolens faglige og sociale tilbud, udfordringer og krav.

Undersøgelsen viser dermed samlet set at det er vigtigt at gøre skolens krav og udfordringer begribelige, håndterlige og meningsfulde for børnene, og at denne faktor er afgørende for børnenes læring i skolen.

En række af disse pointer er også relevante for daginstitutionerne. En undersøgelse foretaget af Bente Jensen viser at daginstitutionerne kan spille en positiv rolle for socialt udsatte børn. Undersøgelsen viser at daginstitutioner har mindst to forskellige tilgange til arbejdet med udsatte børn: en *kompenserende* tilgang med fokus på børnenes mangler og behov og en *innovativ* tilgang med fokus på børnenes intellektuelle, sociale og følelsesmæssige resurser og kompetencer. Ifølge undersøgelsen kan daginstitutionerne tilsyneladende have en positiv indflydelse på de udsatte børn hvis den pædagogiske praksis bliver mindre kompenserende og mere innovativ (Jensen, 2005, s. 7-9).

3.3 Opsamling

I kapitlet introduceres begrebet *risikoprocesser* som et relevant udgangspunkt for en undersøgelse af de komplekse sammenhænge der fører til barrierer for deltagelse i uddannelse, og for en undersøgelse af hvilke indsatser i institutionerne der kan modvirke disse barrierer.

I kapitlet gennemgås den *indsatsteori* som er udgangspunktet for indsatsen i de tre institutioner. Indsatsteorien har til formål at etablere et tværgående samarbejde om hele børnegruppen med fokus på børnenes resurser. I indsatsteorien betragtes alle børns deltagelse i uformelle og formelle læringsfællesskaber som nøglen til at modvirke risikoprocesser og til at optimere muligheden for at børnene på længere sigt kan nå det uddannelsesniveau der svarer til deres forudsætninger og ønsker. Indsatsteorien bygger på tre forudsætninger for børnenes deltagelse i læringsfællesskaberne: forældrenes støtte til børnenes institutionsliv, børnenes motivation for læringsaktiviteterne og børnenes tilegnelse af de sociale spilleregler. Disse forudsætninger vil ifølge indsatsteorien blive tilvejebragt via kommunikation med forældrene og udvikling af relationer og strukturer der gør fællesskaberne i institutionerne til velegnede rum for læring.

Indsatsteorien perspektiveres med begrebet *inklusion* som henleder opmærksomheden på ekskluderende faktorer og muligheden for at modvirke dem via en tilpasning af de faglige og sociale aktiviteter til barnets forudsætninger.

4 Analyse af indsats og aktiviteter

Undervejs i projektet er der løbende udarbejdet analyser af institutionernes arbejde med at omsætte indsatsteorien til praksis. Disse analyser er udarbejdet med henblik på at give løbende tilbagemeldinger til institutionerne og dermed give dem mulighed for løbende at udvikle indsatsen.

I dette kapitel beskrives og vurderes projektaktiviteterne i de tre institutioner med fokus på de aktiviteter der ifølge medarbejderne i særlig grad har haft positiv betydning. Først beskrives projektaktiviteterne inddelt efter de syv indsatsområder som den samlede indsatsteori rummer, på baggrund af medarbejdernes erfaringer med de igangsatte aktiviteter. De syv indsatsområder er:

- Modtagerbevidst kommunikation
- Viden om det enkelte barns interesser
- Trivselssamtaler
- Relationer mellem børn og voksne
- Struktur
- Genkendelighed
- Sociale spilleregler.

Dernæst foretages en samlet vurdering af aktiviteterne set i relation til de vigtigste antagelser i indsatsteorien.

4.1 Aktiviteter inden for de syv indsatsområder

De tre institutioner har hver især besluttet hvordan de vil arbejde med de forskellige dele af indsatsen. Dvs. at der inden for hvert enkelt indsatsområde er blevet igangsat og gennemført forskellige aktiviteter og anvendt forskellige metoder i de tre institutioner. Der er dermed forskel på hvilke dele af indsatsen der er blevet prioriteret højest i institutionerne. I analysen og i tabel 1 fremhæves de aktiviteter som tilsyneladende har ført til positive resultater i institutionerne, og som de involverede medarbejdere opfatter som relevante. Analysen bygger primært på interview

med ledere og medarbejdere i de tre institutioner. En samlet liste over interview og en beskrivelse af de anvendte metoder til dataindsamling kan ses i Appendiks A.

Institutionernes aktiviteter inden for de syv indsatsområder fremgår af tabel 1.

Tabel 1
Aktiviteter inden for de syv indsatsområder

Indsatsområder	Daginstitution	SFO	Skole
Modtagerbevidst kommunikation	Invitation til forældre om at deltage i morgensamling Mundtlig kommunikation med forældre om betydningen af morgensamlingen for deres børn Skriftlig kommunikation med forældre i form af piktogrammer	Opsamlingssted for forældre i forbindelse med samling om eftermiddagen	Nyt introforløb for forældre i forbindelse med skolestart
Viden om det enkelte barns interesser		Gennemførelse af interview med børnene med henblik på justering af SFO'ens aktivitetstilbud	
Trivselssamtaler	Samtaler med fokus på trivsel i forbindelse med morgensamling	Gennemførelse af trivselssamtaler som giver medarbejderne mulighed for at tage højde for børnenes interesser, trivsel og relationer i den daglige planlægning	Anvendelse af trivselssamtaler og sociogrammer
Relationer mellem børn og voksne		Brug af flyverfunktionen med henblik på at etablere positive relationer til de børn der ikke deltager i aktiviteterne på stuen, og motivere dem til at deltage i aktiviteter og på at identificere børn som har behov for særlig opmærksomhed	Sikring af at alle børn deltager i en til en-aktiviteter og smågruppeaktiviteter med en voksen mindst en gang om måneden

fortsættes næste side …

… fortsat fra forrige side

Indsatsområder	Daginstitution	SFO	Skole
Struktur		Brug af flyverfunktionen Nye aktiviteter for "flagrende" børn Ugeskema som angiver den enkelte medarbejders ansvarsområde	Gennemførelse af morgenritual med gennemgang af dagens program
Genkendelighed	Arbejde med de tre h'er: hilse, hygiejne og hensyn Møder med henblik på forventningsafstemning og udveksling af viden	Arbejde med de tre h'er: hilse, hygiejne og hensyn Møder med henblik på forventningsafstemning og udveksling af viden	Arbejde med de tre h'er: hilse, hygiejne og hensyn Morgenhilsen med fokus på det enkelte barn Møder med henblik på forventningsafstemning og udveksling af viden
Sociale spilleregler			Udarbejdelse af klasseregler

Modtagerbevidst kommunikation

Et af indsatsområderne er modtagerbevidst kommunikation i forhold til forældrene. Institutionerne udtrykte i det indledende arbejde med udvikling af indsatsteorien et ønske om at anvende nye redskaber og strategier til at informere forældrene. De ønskede at informationen skulle være tilpasset såvel den konkrete forældregruppe som de enkelte forældre. Intentionen var dermed at informationsformerne skulle variere alt efter formålet og forældrenes behov. Der er flere formål med denne del af indsatsen: dels at sikre at børnene møder til tiden og medbringer det nødvendige udstyr og dermed har mulighed for at deltage i aktiviteter, og dels at give forældrene et grundlag for at støtte børnenes deltagelse i aktiviteter i hverdagen.

I daginstitutionen og SFO'en indebar dette at man arbejdede med en ny strategi for at undgå afbrydelser i vigtige aktiviteter – morgensamling i daginstitutionen og samling om eftermiddagen i SFO'en – og for samtidig at give forældrene nemmere adgang til information og viden om aktiviteterne i de to institutioner. I skolen blev dette indsatsområde fortolket noget bredere, og man valgte at udvikle og afprøve en ny model for inddragelse af og dialog med forældregruppen i forbindelse med skolestart.

I SFO'en blev der blandt andet etableret et opsamlingssted for forældre der kom for at hente deres børn under den samling som afholdes hver eftermiddag fra kl. 14.00 til kl. 14.30. På opsamlingsstedet kunne forældrene få en kop kaffe, tale med SFO'ens medarbejdere og se fotoer og videoer af aktiviteter i SFO'en mens de ventede på at samlingen sluttede. SFO'ens opsamlingssted blev som planlagt etableret i en fjortendagesperiode før sommerferien 2010 i forbindelse med modtagelsen af nye børn i SFO'en. Medarbejderne vurderer at opsamlingsstedet gav mulighed for at kommunikere med forældrene om børnenes start i SFO'en.

I daginstitutionen valgte personalet at invitere forældrene til at overvære en morgensamling så de fik kendskab til hvad der foregår under morgensamlingen, og dermed mulighed for at se værdien af aktiviteten for deres barn. Medarbejderne i daginstitutionen havde en forventning om at denne indsats ville føre til at børnene blev afleveret inden morgensamlingen. Institutionens leder vurderer imidlertid at kommunikationen med forældrene ikke primært har været knyttet til en bestemt aktivitet, men at der snarere er kommet mere opmærksomhed på at kommunikere konstruktivt med forældrene i hverdagen. Lederen oplever at denne opmærksomhed har været medvirkende til at løse de problemer som personalet tidligere oplevede, med at børn ofte kom for sent til morgensamlingen og manglede udstyr til dagens aktiviteter. For at vurdere effekten af indsatsen har personalet registreret når forældrene afleverede børnene for sent eller børnene ikke havde det nødvendige udstyr med i en given periode. Gennem registreringerne blev personalet opmærksomme på at det som de opfattede som et generelt problem, vedrørte relativt få forældre. Man valgte derfor at kommunikere direkte med de pågældende forældre om hvilken betydning det havde for deres børn at de ikke kunne deltage i aktiviteterne i institutionen på lige fod med de andre børn. En medarbejder fortæller om denne del af indsatsen:

> *Det handler om at forklare at børnene bliver kede af det hvis de hører fra de andre børn at de har lavet det og det. Det skal forklares så det giver mening for forældrene. […] Man føler man har gjort noget når man forklarer og ikke bare siger at de altså har fået en seddel. […] Det er måden man forklarer det på. Vi er der for at hjælpe forældrene, og man kan se at lige pludselig så sker der et fremskridt.*

Daginstitutionen begyndte desuden at anvende informationssedler med piktogrammer, fx en urskive og tegninger af aktiviteten. Disse sedler har haft to formål. Dels gør piktogrammerne sedlerne mere forståelige for forældre som ikke har tilstrækkelige danskkundskaber, og dels betyder de at børnene kan kommunikere med forældrene om sedlerne på eget initiativ fordi de kan genkende tegningerne.

Analysen af indsatsen i daginstitutionen tyder på at arbejdet med indsatsteorien har medført en ændring i personalets praksis, og medarbejderne vurderer desuden at der er sket en ændring i forældrenes adfærd som konsekvens af deres deltagelse i morgensamlinger og dialogen om bør-

nenes udbytte af morgensamlingen. Personalets ændrede perspektiv på forældresamarbejdet og ændringerne i forældrenes adfærd har ifølge medarbejderne resulteret i et mere konstruktivt samarbejde. Tilsvarende vurderer ledelsen i SFO'en at arbejdet med indsatsteorien har medført ændringer i personalets praksis og indstilling. Der har i projektperioden generelt været fokus på at skabe et mere konstruktivt forældresamarbejde. Ifølge ledelsen er alle medarbejdere nu opmærksomme på at den positive kontakt til forældrene i hverdagen er vigtig. Det kan fx dreje sig om korte samtaler om hvad personalet har oplevet sammen med børnene:

> *Nogle af os har hele tiden haft den positive kontakt, men nu føler jeg det meste af personalegruppen er kommet på banen fordi vi bevidst har tænkt over at have den positive kontakt med forældrene. Også i forhold til fx trivselssamtaler – hvis fx børnene siger noget, så skal man lige tage fat i forældrene og spørge hvad det handler om.*

Ledelsen i SFO'en mener ligeledes at der er sket en ændring i forældrenes adfærd. Kun ganske få forældre henter børnene under samlingen.

I skolen har man fokuseret på at etablere et godt forældresamarbejde i forbindelse med skolestart, og konkret valgte man at gennemføre et introforløb som i højere grad var tilpasset den lokale forældregruppe. Man forventede at denne indsats ville føre til at forældrene deltog mere aktivt i skole-hjem-samarbejdet, og man ønskede at sikre sig at alle forældre var klar over betydningen af deres deltagelse i børnenes første skoledag. Introforløbet bestod af et arrangement aftenen før børnenes skolestart hvor forældrene pyntede op i klasseværelset, og et forældremøde umiddelbart efter skolestart. Forældremødet fokuserede på dialog med forældrene og på opbygning af relationer og netværk snarere end på formidling af praktiske oplysninger.

Børnehaveklasselederen vurderer at forældremødets nye form med en mere åben dialog og den tættere kontakt til forældrene inden skolestart havde betydning for etableringen af et konstruktivt skole-hjem-samarbejde. Alle forældre mødte op første skoledag, og næsten alle til det første forældremøde. Medarbejderne vurderer at dette er et positivt resultat i forhold til tidligere. Der har efterfølgende været problemer med at en del børn kommer for sent om morgenen. Næste skoleår vil børnehaveklasselederen derfor indskærpe over for forældrene hvor vigtigt det er for børnenes faglige udvikling og sociale liv at de møder til tiden og får en god start på dagen. På det første forældremøde vil han desuden gøre opmærksom på at fremmødet bliver dokumenteret i skolens statistik og elevplanerne.

Samlet set er der i de tre institutioner blevet arbejdet med at tilpasse kommunikationen til den konkrete forældregruppe og de konkrete temaer som der er behov for at kommunikere om. De enkelte institutioner har haft forskelligt fokus. I SFO'en og daginstitutionen har indsatsen primært bestået i kommunikationen i hverdagen om børnenes oplevelser og aktiviteter og i den konstruk-

tive kommunikation med forældrene om møde- og afhentningstider og om vigtigheden af at huske at medbringe det nødvendige udstyr, fx til aktiviteter uden for institutionerne. I skolen valgte man at fokusere på det indledende samarbejde med forældrene om børnenes skolestart.

Viden om det enkelte barns interesser
Denne del af indsatsen handler om at opnå viden om det enkelte barns interesser, kompetencer og resurser for at kunne inddrage denne viden i tilrettelæggelsen af de voksenstyrede aktiviteter.

Det har i projektperioden vist sig at være vanskeligt for de tre institutioner at arbejde med dette indsatsområde. Vanskelighederne består primært i at denne del af indsatsen opleves som tidskrævende, og at det indebærer relativt store forandringer i institutionernes praksis hvis aktiviteterne i institutionerne i højere grad skal tilrettelægges med udgangspunkt i børnenes interesser.

I skoleregi valgte man at fokusere på at inddrage viden om det enkelte barns interesser i arbejdet med at skabe bedre frikvarterer, mens daginstitutionen og SFO'en havde en intention om at gennemføre interview med børnene og bruge viden herfra i planlægningen af aktiviteter i institutionen. I daginstitutionen blev denne aktivitet ikke gennemført.

Skolens fokus på det gode frikvarter indebar at medarbejderne instruerede børnene i forskellige lege der skulle foregå udendørs. Legene er efterfølgende blevet brugt i enkelte frikvarterer, men der er ikke blevet arbejdet systematisk med inddragelse af børnenes interesser i forbindelse med udvikling af og igangsætning af lege i frikvarterne.

SFO'en brugte interviewene med børnene som led i en evaluering af aktivitetstilbuddene i institutionen. Interviewene blev gennemført med brug af billeder som illustrerede aktivitetsmuligheder i SFO'en. Børnene blev i interviewene bedt om at udpege de tre aktiviteter som de syntes var sjovest at deltage i, som udgangspunkt for en samtale om resurser, interesser og kompetencer. Medarbejderne vurderer denne aktivitet og den konkrete metode der blev anvendt, meget positivt. De vurderer især at det fungerede godt at bruge billeder som udgangspunkt for samtalen. Undervejs i interviewet noterede medarbejderne børnenes svar. Medarbejderne opfatter det som relevant på denne måde at få et samlet billede af børnenes vurderinger af aktiviteterne i SFO'en.

Som opfølgning på børnenes tilkendegivelser i interviewene blev der foretaget en optælling af hvilke aktiviteter børnene samlet set syntes bedst om. Medarbejderne har i opfølgningen ikke fokuseret på enkelte børns eller grupper af børns interesser, og medarbejderne oplever ikke at de har fået ny viden om børnene. De fortæller at de snarere er blevet bekræftet i deres formodninger om hvad børnene interesserer sig for – fx at mange børn godt kan lide at bage.

Overordnet set havde denne aktivitet i SFO'en til formål at give medarbejderne mulighed for at inddrage viden om det enkelte barns kompetencer, resurser og interesser i tilrettelæggelsen af aktiviteter. Det kan dog konstateres at dette redskab indtil videre ikke har været brugt til at differentiere mellem børnenes forskellige behov, men snarere til at skabe en form for overblik over de forskellige aktiviteters samlede popularitet blandt børnene i SFO'en.

Trivselssamtaler

Denne del af indsatsen indebærer en dialog med barnet om dets trivsel i relationer og fællesskaber. Denne dialog kan foregå formelt eller uformelt, men det har været en central præmis i projektet at samtalerne skal foregå systematisk så man sikrer at man har fokus på alle børn og dermed kan identificere eventuelle problemer som man ellers ikke ville have opdaget – også blandt børn som ikke selv gør opmærksom på eventuelle vanskeligheder.

I daginstitutionen har man valgt at arbejde med uformelle trivselssamtaler med børnene i forbindelse med morgensamlingerne, fx ved at spørge børnene om det er en god eller en dårlig dag. En medarbejder fortæller om denne aktivitet:

> *Vi har gjort det under samlingen om morgenen inden vi gik i skolegruppen, og så siger de om det er god dag eller en dårlig dag. Nogle følger bare med, men nogle enkelte giver udtryk for at det er en dårlig dag. Så tager vi en samtale efter morgensamlingen. Vi snakker fx om hvorfor det er en dårlig dag, og hvad der er sket. Når vi så snakker, så får barnet luft, og så snakker vi med forældrene om det.*

Medarbejderne i institutionen vurderer at dette medførte at børnene blev mere opmærksomme på deres indbyrdes relationer, og fx spurgte nogle børn uopfordret om andre børns trivsel i løbet af dagen. Andre medarbejdere vurderer at et øget fokus på trivsel har resulteret i et mere konstruktivt og tillidsfuldt samspil mellem børn og pædagoger.

I skolen og SFO'en valgte man at gennemføre rammesatte og mere strukturerede trivselssamtaler med børnene. På skolen afholdt man to årlige trivselssamtaler med det enkelte barn som byggede på en spørgeguide af Helle Høiby (2008): *Ikke mere mobning*. Spørgeguiden indeholder spørgsmål om hvordan barnet trives i forskellige sammenhænge, hvad det beskæftiger sig med, hvem i klassen det typisk leger med, og hvordan det oplever kammeratskaber og roller i klassen. Som en del af samtalen skulle barnet vælge de tre klassekammerater som det helst ville være venner med, og prioritere dem på en første-, anden- og tredjeplads. Da alle børnene havde været til samtale, udarbejdede medarbejderne et sociogram som gav dem et overblik over hvilke børn der var i fare for at falde uden for de sociale relationer i klassen.

I børnehaveklassen blev der gennemført trivselssamtaler to gange – den første gang om efteråret sammen med medarbejdere fra SFO'en og den anden gang i foråret uden deltagelse af medarbejdere fra SFO'en.

Børnehaveklasselederne vurderer at trivselssamtaler og sociogrammer gav dem brugbar viden om relationerne i klassen. Børnehaveklasselederne ser sociogrammet som et godt redskab til at reflektere over relationerne og venskaberne i klassen. Med sociogrammet bliver de opmærksomme på hvilke dele af klassens samspil der skal analyseres nærmere. En børnehaveklasseleder fortæller om brugen af trivselssamtalerne:

> *Der var nogle ting som overraskede os, og man overvejer hvorfor nogle ikke er valgt og nogle har mange kryds som bedste kammerater. Det generelle billede er genkendeligt, og så er der noget man lige skal tage op: Hvorfor er han ikke valgt af nogen som bedste kammerat? Det er ikke ham der finder på legene, han er ikke en af dem man får øje på. Og så må man vurdere: Har han et problem, eller er det sådan som han er og gerne vil være? […] Det giver os et billede af hvor vi skal kigge hen, men ikke svar på hvem der har problemer. Men det er et godt redskab til at kigge på og snakke om børnene. Det er meget rart nogle gange at sige: Det her billede ser sådan ud, hvorfor gør det det? Det giver et udgangspunkt for at reflektere.*

Konkret var der i den ene klasse ca. syv børn der påkaldte sig opmærksomhed i sociogrammet, og for tre af børnenes vedkommende blev det vurderet som et problem der skulle tages hånd om. Det betød blandt andet at børnehaveklasselederen og hjælpelæreren i en periode havde ekstra opmærksomhed på at sluse en dreng ind i lege med andre børn og hjælpe ham med at fastholde legene. Børnehaveklasselederen vurderede at indsatsen har været med til at udvikle drengens kompetencer til at indgå i fællesskaber med de andre børn.

SFO'en har arbejdet med to forskellige modeller for trivselssamtalerne. Da børnene lige var startet i SFO'en, gennemførte medarbejderne korte, uformelle samtaler med dem enten i samvær med andre børn eller alene. Efter sommerferien gennemførte SFO'en trivselssamtalerne i samarbejde med skolen efter den model der er skitseret ovenfor.

SFO'en gennemførte trivselssamtaler efter den førstnævnte uformelle model umiddelbart efter børnenes start i institutionen. Opgaven gik på skift mellem medarbejderne, og samtalerne foregik ofte med en mindre gruppe børn, fx på legepladsen. Ifølge flere medarbejdere og ledelsen var denne form for trivselssamtaler ikke ny for alle medarbejdere. Der blev dog introduceret et nyt element, idet trivselssamtalerne nu gennemførtes mere systematisk og med alle børnene. Den anden type trivselssamtaler blev gennemført sammen med personalet fra børnehaveklasserne. Medarbejderne i SFO'en vurderer dog at der til dels manglede samarbejde mellem skole og SFO

inden samtalerne blev gennemført, og at det ville have været hensigtsmæssigt med en fælles opfølgning på samtalerne. Medarbejderne finder det relevant igen at gennemføre trivselssamtaler i samarbejde med personalet fra børnehaveklasserne. De mener at det gør det mere enkelt for børnene at der ikke skal gennemføres trivselssamtaler i begge institutioner. De foreslår at der fremover sættes et par timer af til fælles opfølgning, og at der bliver udarbejdet en fælles spørgeramme der er relevant for begge parter, inden samtalerne gennemføres.

I forbindelse med modtagelsen af nye børn i foråret 2011 har SFO'en arbejdet videre med de uformelle trivselssamtaler og udviklet denne model yderligere. I løbet af børnenes første to måneder i SFO'en får hver medarbejder 14 dage til at gennemføre en kort, uformel samtale med hvert enkelt barn. Med denne metode er det lykkedes SFO'en at forene flere af indsatsområderne i indsatsteorien i en enkelt metode. Gennem disse samtaler får medarbejderne både et indtryk af det enkelte barns trivsel i forbindelse med overgangen fra daginstitution til SFO og et indblik i børnenes interesser og kompetencer. I og med at alle medarbejdere gennemfører samtalerne, bliver det desuden muligt at matche børn der har behov for tættere kontakt til en voksen, med en medarbejder der kan etablere denne kontakt. På den baggrund kan der igangsættes forskellige aktiviteter i SFO'en som kobler børnenes interesser og motivation sammen med behovet for kontakt med en voksen. Følgende eksempel viser hvordan man gennem trivselssamtalerne foretager denne kobling:

> *En dreng, Tobias, var meget glad for en mandlig medarbejder og havde i trivselssamtalen givet udtryk for en stor interesse i ufoer og rumvæsner. Tobias havde det i starten svært med at starte i SFO'en, han var meget stille og ofte ked af det sidst på eftermiddagen. Den mandlige medarbejder satte derfor en leg i gang hver dag sidst på eftermiddagen med en gruppe andre drenge hvor de legede rumskib i et særligt lokale i SFO'en. Den pågældende medarbejder stoppede desværre, men legen blev derefter videreført af en anden voksen i SFO'en, og den foregik i flere måneder.*

Medarbejderne i SFO'en er positive over for de metoder der er taget i anvendelse. Der var også tidligere fokus på trivsel i institutionerne, men nu arbejdes der mere systematisk med fokus på alle børns trivsel, og som det fremgår, er der eksempler på at viden fra trivselssamtalerne bruges i hverdagen i forbindelse med igangsætning af aktiviteter. Metoderne skaber et overblik over børnenes relationer som ikke eksisterede tidligere, og medarbejderne forventer også at bruge dem fremover. De udtrykker stor begejstring for trivselssamtalerne som de oplever som et vigtigt redskab til at lære alle børn at kende. Ledelsen i SFO'en vurderer at denne aktivitet har haft meget stor betydning for medarbejdernes fokus på børnenes kompetencer og interesser. Den har medført at medarbejderne er begyndt at udvikle og igangsætte aktiviteter i institutionen som tager udgangspunkt i et ønske om at fastholde børnene i aktiviteter som interesserer dem.

Relationer mellem børn og voksne
Denne del af indsatsen handler om at arbejde systematisk med at skabe relationer mellem voksne og børn der er præget af troværdighed, stabilitet og anerkendelse.

Det er forskelligt hvordan de tre institutioner har valgt at arbejde med denne del af indsatsteorien. Mens man på skolen har valgt at igangsætte konkrete aktiviteter som led i undervisningen, har medarbejderne i SFO'en og daginstitutionen i stedet haft fokus på at udvikle en mere anerkendende tilgang til børnene. I daginstitutionen har dette fx betydet at medarbejderne fremhæver positive situationer og giver sig tid til at spørge ind til børnenes oplevelser og behov. Medarbejderne i SFO'en har desuden arbejdet med at forebygge uro og konflikter mellem børnene og med at anvende nye strategier når der er behov for at irettesætte børn og løse konflikter. Dels har der været fokus på at medarbejderne skulle undgå at hæve stemmen over for børnene, og dels har man introduceret en "flyverfunktion", dvs. en medarbejder der har fokus på de børn som ikke af sig selv vælger at deltage i aktiviteterne på stuerne – de omtales også som de "flagrende" børn.

På skolen har man arbejdet med at styrke relationerne mellem børn og voksne ved at sikre at alle børn deltager i en til en-aktiviteter og smågruppeaktiviteter med en voksen mindst en gang om måneden. De konkrete aktiviteter har primært bestået i at spille spil med børnene i legetiden både i og uden for klasseværelset. Børnehaveklasselederne vurderer at der har været en god stemning mellem børnene og den voksne under spillene. De har erfaret at der ofte opstår en fortrolighed mellem den voksne og børnene som gør at de kan tale om andre emner end dem som ellers drøftes i hverdagen. Børnehaveklasselederne registrerer løbende hvilke børn der har deltaget i aktiviteten, for at sikre sig at de er opmærksomme på alle børn.

I SFO'en har man i projektperioden som nævnt arbejdet med en ny flyverfunktion som ser ud til at have betydning for mulighederne for at udvikle positive relationer mellem børn og voksne i institutionen.

Den medarbejder der fungerer som flyver på en given dag, har primært fokus på børnene og hjælper dem i gang med aktiviteter. Medarbejderne vurderer at funktionen giver dem et mere positivt syn på børnene. Funktionen ser dog ud til at tjene forskellige formål, og medarbejderne fortolker den lidt forskelligt. Nogle medarbejdere fortolker rollen som en gårdvagt. Man skal have styr på børnene, skabe overblik over hvilke aktiviteter der er i gang, og forsøge at få børnene i gang med aktiviteterne. Andre medarbejdere fortolker snarere funktionen som en mulighed for at tale med og skabe kontakt til børnene og for at være sammen med dem på en anden måde end på stuerne. Det er medarbejdernes vurdering at børnene ikke altid har overblik over hvilke muligheder der er på de forskellige stuer og i storrummet, og at flyveren kan hjælpe børnene med at blive inddraget i aktiviteterne.

Det fremgår af interviewene at rollen som flyver giver medarbejderne mulighed for at være særligt opmærksom på enkelte børns relationer i løbet af dagen. En afdelingsleder fortæller at hun som flyver blev opmærksom på en pige som så ud til at have brug for nye relationer i SFO'en:

> *Jeg observerede en pigegruppe og så at en pige blev kasseret efter ti minutters leg, også selvom hun havde fundet på legen. Jeg har også observeret hende stå i vores dør, og nu har vi rykket hende ind på en ny stue.*

Afdelingslederen vurderer altså at flyverfunktionen gør det muligt at iagttage børnenes relationer og identificere eventuelle problemer på en måde der ikke er mulig når man deltager i aktiviteter på stuerne. Samlet set viser analysen at flyverfunktionen giver mulighed for at forebygge konflikter mellem børnene og inddrage alle børn i aktiviteter i institutionen. Særligt i starten af forløbet var der dog forskellige forståelser af formålet med flyverfunktionen i personalegruppen. For nogle medarbejdere var flyveren en form for gårdvagt som primært holdt opsyn med børnene. Andre medarbejdere mente at flyverens opgave var at være opmærksom på børnenes interesser og ideer og motivere dem for at deltage i aktiviteterne i institutionen.

Struktur

En del af indsatsen er at skabe en klar struktur for aktiviteter og samvær i de tre institutioner og løbende formidle hvad der skal ske.

På skolen valgte man at arbejde med struktur ved at tilrettelægge en ny start på børnenes skoledag som i højere grad er præget af overblik og klar kommunikation, idet læreren gennemgår dagens program med aktivitetsbilleder hver morgen inden undervisningen går i gang.

Det direkte formål med gennemgangen af dagens program i børnehaveklasserne er at give børnene overblik og styrke deres fornemmelse af struktur og forudsigelighed når de voksne i løbet af dagen refererer til programmet. Børnehaveklasselederne vurderer at denne nye praksis har positiv betydning for børnene. De kan fx mærke at børnene bliver usikre på dagens aktiviteter hvis dagens program ikke er blevet gennemgået. Børnehaveklasselederne mener også at det har positiv betydning at børnene får mulighed for at give udtryk for hvilke aktiviteter de glæder sig til, og hvilke de glæder sig mindre til, mens programmet bliver gennemgået. Det gør det nemmere for børnene at deltage i aktiviteterne når de når til dem i dagens program.

I SFO'en er der igangsat to nye indsatser som skal tilgodese ønsket om at give aktiviteterne en ny struktur: dels flyverfunktionen som er beskrevet tidligere, og dels nye typer af aktiviteter for de børn der ikke kan eller vil deltage i de mere stillesiddende aktiviteter på stuerne. En medarbejder havde i en periode igangsat et forløb om rollespil, og efterfølgende har der været igangsat andre

typer af aktiviteter. Medarbejderne vurderer at de nye aktiviteter i storrummet har en positiv betydning for de involverede børn.

Derudover har ledelsen i SFO'en udviklet et nyt redskab til det daglige arbejde med at organisere aktiviteterne. Det drejer sig om et ugeskema som angiver den enkelte medarbejders ansvarsområder i forbindelse med hver enkelt dags aktiviteter. På den måde bliver det synligt hvilke aktiviteter det er muligt at gennemføre de enkelte dage. Afdelingslederen vurderer at behovet for mere systematisk planlægning er en udløber af projektet, og forklarer:

> *Det handler om at jeg gerne vil sikre mig at de ting vi har aftalt med fx storrummet, bliver bemandet, og at jeg kan forsvare når det ikke gør, fx på grund af sygdom.*

Medarbejderne vurderer at de nye former for planlægning af aktiviteter i SFO'en er med til at skabe overblik og en klar struktur for medarbejderne som dermed også kan kommunikere mere klart over for børnene.

Denne strukturrelaterede del af indsatsen vurderes positivt af medarbejderne i skolen og SFO'en. De vurderer at det i forhold til børnegruppen er konstruktivt at arbejde med en mere klar og eksplicit struktur i hverdagen. Det skaber en tryg og forudsigelig ramme som særligt nogle børn ser ud til at profitere af. Der er dog væsentlige forskelle mellem aktiviteterne i de to institutioner. I skolen er der primært tale om formidling af en struktur som allerede er etableret i form af et særligt forløb af aktiviteter fordelt over dagen. I SFO'en er flyverfunktionen og etableringen af nye aktiviteter i storrummet eksempler på tiltag der går på tværs af indsatsteoriens forskellige dele. Hensigten er at skabe overskuelighed for alle børn gennem kontakt med børnene og opmærksomhed på det enkelte barns interesser. Indsatsens primære formål er altså ikke at etablere en fast struktur for aktiviteterne, men løbende at skabe mulighed for deltagelse i aktiviteter for de børn der ikke selv opsøger eller kan overskue mulighederne. Intentionen har dermed været at etablere en ny form for fleksibilitet i aktivitetstilbuddene.

Genkendelighed

Denne del af indsatsen indebærer at de tre institutioner udveksler viden om metoder og benytter samme aktiviteter.

De tre institutioner valgte i fællesskab tre meget konkrete aktiviteter som skulle benyttes på tværs af institutionerne. Disse aktiviteter blev benævnt hilse, hygiejne og hensyn. Institutionerne vurderede blandt andet at det er vigtigt at børnene lærer at hilse, fordi det er en væsentlig social kompetence.

På skolen sker dette ved at de medarbejderne møder ti minutter tidligere om morgenen og giver sig tid til at hilse på børn og forældre når de ankommer. Børnehaveklasselederne vurderer at der er fordele ved den nye start på dagen, især fordi der ikke opstår konflikter mellem børnene i samme grad som før indsatsen. Det er med til at give en god start på dagen for alle parter. En børnehaveklasseleder fortæller:

> *Sidste år brugte jeg lang tid på at løse konflikter når jeg kom klokken otte. Så havde de nået at sætte en leg i gang, og nogle havde nået at ødelægge det. Men det oplever vi ikke nu hvor vi er der. Så på den måde kommer man rigtig godt i gang med dagen på en positiv måde. Det synes jeg virkelig det bidrager til.*

Børnehaveklasselederne er begyndt at hilse på børnene enkeltvis om morgenen, og det har den ene børnehaveklasseleder valgt at gøre med håndtryk. Han har i idrætstimerne øvet med børnene hvordan man giver hånd, ser hinanden i øjnene og siger godmorgen, og han har aftalt med børnene at de fremover skal give hånd til de voksne når de møder om morgenen.

Børnehaveklasselederen oplever at håndtrykket giver en god kontakt til børnene, og at han får en bedre fornemmelse af hvordan det enkelte barn har det fra morgenstunden, fordi han har mulighed for at stille spørgsmål hvis han fornemmer at der er noget galt.

Under gennemgangen af protokollen søger børnehaveklasselederen øjenkontakt med det enkelte barn, og de siger godmorgen til hinanden. Formålet er at signalere interesse i barnet og ikke blot at finde ud af om det er til stede:

> *Der er en helt anden stemning om det at råbe op: "Vi er ikke bare ude på at tjekke om I pjækker, vi vil faktisk gerne hilse på jer og lige høre jeres stemme".*

De tre institutioner besluttede desuden som tidligere nævnt at arbejde med begrebet *hensyn* sammen med børnene. I daginstitutionen indgik begrebet *hensyn* fx i personalets fokus på relationerne mellem børnene. Medarbejderne fortalte at de af og til bruger ordet "hensyn" eller taler om at være "gode ved hinanden". En af dem mente at børnene er blevet bedre til at tage hensyn til hinandens behov i forbindelse med projektet. De har fx nemmere ved at acceptere at et andet barn er i dårligt humør eller har det skidt, og de er blevet bedre til ikke at bryde ind i en leg, men spørge om de må være med.

Ud over den fælles opmærksomhed på hilse, hygiejne og hensyn valgte institutionerne at afholde møder for at drøfte metoder og aktiviteter og afklare faggruppernes forventninger til hinanden. Det første møde blev afholdt i daginstitutionen. Mødet blev primært brugt til forventningsafstemning mellem faggrupperne, og det blev synligt at faggrupperne havde forskellige opfattelser

af hvilke kompetencer det er vigtigst at fokusere på i arbejdet med gruppen af store børn i daginstitutionen.

I forbindelse med aktiviteter i gruppen af store børn fokuserede medarbejderne i daginstitutionen meget på udviklingen af faglige kompetencer som fx kendskab til ord og tal, mens personalet fra SFO'en og skolen i højere grad betonede selvhjulpenhed som en væsentlig kompetence hos nye skolebørn. Det var fx vigtigt at børnene kunne gå alene på toilettet, binde snørebånd og lægge tøj og sko ordentligt på plads i deres garderobe. Medarbejderne fra daginstitutionen vurderede mødet positivt fordi de fik nogle nye opmærksomhedspunkter i deres arbejde med gruppen af store børn. Desuden vurderede de at det var positivt at møde personalet fra de andre institutioner og få et bedre kendskab til de medarbejdere som børnene skal overleveres til. Lederen af daginstitutionen konstaterer at der er mange fordele ved en øget grad af samarbejde:

> *Det har været givende og lærerigt at arbejde mere sammen. For mig er det nyt at samarbejde med lærerne, og jeg ser mange flere muligheder. Og vi har fået lov at låne lokaler i SFO'en og lokaler på skolen. Det er godt med genkendelighed, også for personalet.*

Ledelse og medarbejdere fra SFO'en oplever ligeledes at det i foråret 2010 lykkedes at etablere et bedre og tættere samarbejde med daginstitutionen gennem den kontakt der har været i løbet af projektet, og dermed en øget grad af samarbejde i forbindelse med overlevering af børnene. En leder konstaterer:

> *Normalt får man bare sådan et overleveringsskema. Nu ringer de med det samme hvis der er noget med fx PPR. Der er kommet nogle forpligtelser og mere tillid og tryghed.*

Det tættere samarbejde betød at SFO'en ved overleveringen tog kontakt til daginstitutionen med det samme hvis medarbejderne havde behov for information. Daginstitutionen har desuden spillet en aktiv rolle i forbindelse med at overlevere børn og forældre til SFO'en. Set fra SFO'ens perspektiv har det tættere samarbejde blandt andet været gavnligt i forbindelse med vanskelige forældresamtaler. SFO'en havde behov for at kontakte forældrene til en dreng der oplevede vanskeligheder ved starten i SFO'en. SFO'en udvekslede oplysninger med daginstitutionen, og det betød ifølge lederen af SFO'en at medarbejderne var i stand til at handle meget hurtigere end de ellers ville have kunnet:

> *Og vi kan mærke på drengen at de nu støtter op hjemme. Og jeg har sagt at hvis ikke jeg ser en bedring, så bliver jeg nødt til at tage det op med PPR. Der ville være gået meget længere tid hvis ikke jeg havde den information fra Tvillingehuset.*

Ledelsen præciserer at børnene kan reagere forskelligt på et miljøskifte, og viden fra daginstitutionen kan betyde at SFO'en hurtigere kan reagere på uhensigtsmæssig adfærd eller trivselsproblemer. Ledelsen vurderer desuden at overgangen til SFO'en har været lettere for børnene fordi de kendte SFO'en på forhånd, idet daginstitutionen havde anvendt SFO'ens lokaler over længere tid i forbindelse med et teaterprojekt.

Sociale spilleregler
Denne del af indsatsen handler om at italesætte sociale spilleregler for børnenes samvær på en positiv måde.

Skolen valgte at bruge begrebet *hensyn* som omdrejningspunkt for en dialog med klassen om sociale spilleregler i og uden for klassen. Børnehaveklasselederen formulerede positive klasseregler sammen med børnene ved fx at tale med dem om hvad det vil sige at vise hensyn. Herefter formulerede han en række klasseregler sammen med børnene og skrev dem op på et stykke papir som blev lamineret og hængt op i klassen.

Børnehaveklasselederen oplever at klassereglerne har været en hjælp efterfølgende fordi han nu kan referere til nogle fælles formulerede regler i stedet for at irettesætte børnene. Den lærer der skal overtage børnene i 1. klasse, vil overtage reglerne og videreudvikle dem sammen med børnene.

4.2 Resultater og forankring af aktiviteter

Forankring af aktiviteter

Der er som tidligere nævnt igangsat forskellige aktiviteter i de tre institutioner. Hvilke aktiviteter der er forankret i institutionernes praksis og dermed vil blive anvendt fremover, fremgår af tabel 2.

Tabel 2
Forankrede aktiviteter i de tre institutioner

Daginstitution	SFO	Skole
Skriftlig kommunikation med forældre i form af piktogrammer	Gennemførelse af interview med børnene med henblik på justering af SFO'ens aktivitetstilbud	Gennemførelse af morgenritual med gennemgang af dagens program
Fokus på trivsel i børnegruppen	Gennemførelse af trivselssamtaler som giver medarbejderne mulighed for at tage højde for børnenes interesser, trivsel og relationer i den daglige planlægning	Anvendelse af trivselssamtaler og sociogrammer
Systematiske samtaler med børnene i små grupper med fokus på både børnenes trivsel og deres interesser og kompetencer	Brug af flyverfunktionen med henblik på at etablere positive relationer til de børn der ikke deltager i aktiviteterne på stuen, og motivere dem til at deltage i aktiviteter og på at identificere børn som har behov for særlig opmærksomhed	Øget samarbejde med daginstitutioner og SFO med henblik på at sikre genkendelighed og en tryg overgang for børnene
Øget samarbejde med skole og SFO med henblik på at sikre genkendelighed og en tryg overgang for børnene	Øget samarbejde med daginstitutioner med henblik på at sikre genkendelighed og en tryg overgang for børnene	Udarbejdelse af klasseregler
		Morgenhilsen med fokus på det enkelte barn

Resultater af projektet og samlet vurdering af antagelserne i indsatsteorien

Arbejdet med indsatsteorien i form af de beskrevne konkrete aktiviteter har medført en række forandringer i institutionerne. Det er især værd at fremhæve at der er skabt:

- Ny opmærksomhed på samarbejdet med forældre
- Et nyt syn på børnenes interesser og behov

- Nye typer af refleksioner og samarbejde i personalegrupperne
- Samarbejde på tværs af institutionerne.

Disse resultater er knyttet til enkeltaktiviteter, men de er også en konsekvens af det samlede arbejde med indsatsteorien. Dette gør sig i høj grad gældende for de øgede muligheder for fælles refleksion i medarbejdergrupperne i de tre institutioner som projektet ser ud til at have medført. Dette resultat er særligt markant i SFO'en hvor projektet har været et fast punkt på de ugentlige personalemøder i hele projektperioden. Ledelsen konstaterer at møderne er blevet mere konstruktive, og at pædagogiske problemstillinger i højere grad drøftes på møderne. Projektet har bidraget til en bedre forståelse af hvorfor medarbejderne handler på bestemte måder, og dermed til at udvikle pædagogikken i SFO'en. Tidligere varetog medarbejderne ofte hver deres adskilte aktiviteter uden at reflektere specifikt over hensigten med aktiviteterne. Medarbejderne vurderer at projektet har skabt et nyt fællesskab i medarbejdergruppen og et tættere samarbejde i hverdagen. Viden fra interview og trivselssamtaler med børnene behandles på personalemøderne som et led i den pædagogiske drøftelse af aktiviteterne og børnenes deltagelse og trivsel. I SFO'en har projektet ifølge ledelse og medarbejdere medført en højere grad af opmærksomhed på det enkelte barns behov og mulighed for deltagelse.

Også i daginstitutionen har arbejdet med indsatsteorien haft en effekt i form af øget refleksion over aktiviteternes betydning for børnene og ikke mindst over hvordan forældresamarbejdet kan tilrettelægges konstruktivt så børnenes muligheder for at deltage i aktiviteterne i daginstitutionen reelt styrkes. Det tyder på at selve forløbet omkring udviklingen af indsatsteorien og de konkrete aktiviteter har medført en bevidsthedsændring blandt medarbejderne. Der er dermed ikke alene tale om forandringer i praksis på klart definerede områder i institutionerne, men også om en ny form for opmærksomhed i hverdagen som ikke er snævert knyttet til de gennemførte aktiviteter, men har en bredere og mere almen karakter.

Nedenfor sammenfattes og diskuteres projektets resultater med udgangspunkt i de grundlæggende antagelser i indsatsteorien. Det er væsentligt at være opmærksom på at denne vurdering af projektets resultater primært bygger på medarbejdernes vurderinger af aktiviteterne og disses betydning for børnenes muligheder for at deltage i formelle og uformelle læringsfællesskaber. De centrale antagelser er her opstillet som syv punkter:

- Et systematisk fokus på alle børn sikrer at alle børn – også de mere stille og tilbageholdende – bliver hørt og tilgodeset i hverdagen.
- Børnene bliver mere motiverede for at deltage i voksenstyrede aktiviteter hvis viden om deres resurser og kompetencer anvendes i planlægningen af aktiviteterne.
- Når aktiviteter og samvær gives en klar struktur, skaber det tryghed og forudsigelighed for børnene.

- Hvis kommunikationen med forældrene i højere grad tilpasses den konkrete forældregruppe, vil det øge forældrenes muligheder for at støtte børnene og styrke børnenes muligheder for at deltage i aktiviteter i institutionerne.
- Et øget fokus på børnenes trivsel kan skabe tillid i relationen mellem de voksne og børnene.
- Relationer mellem børn og voksne som er præget af troværdighed, stabilitet og anerkendelse, er en væsentlig forudsætning for at børnene kan tilegne sig sociale kompetencer og lære de sociale spilleregler.
- Tættere samarbejde på tværs af institutioner kan skabe genkendelighed, tryghed og forudsigelighed for børnene.

Systematisk fokus på alle børn

Projektets aktiviteter har generelt medført en større opmærksomhed på at arbejde systematisk med alle børn. Den systematiske tilgang har været et centralt element i en række af de aktiviteter der er udviklet og afprøvet i projektforløbet. Det gælder trivselssamtalerne, de aktiviteter i skolen der foregår i en til en-relationer med læreren eller i smågrupper, og de interview med børnene der er gennemført i SFO'en. Intentionen med det systematiske fokus på alle børn har været at sikre at også de børn som ikke fordrer så meget opmærksomhed i hverdagen, bliver hørt og tilgodeset. Det har været hensigten at skærpe medarbejdernes opmærksomhed på alle børn i børnegruppen. En del af aktiviteterne i projektet har derfor involveret systematisk registrering af om alle børn har deltaget. Medarbejdernes vurderinger tyder på at det med de systematiske metoder er lykkedes at skærpe opmærksomheden, ikke mindst på de stille børn som tidligere risikerede at blive overset. En leder fra SFO'en konstaterer at projektet på dette punkt har skabt en ny tilgang til børnene:

> *Det har skabt en forståelse for at alle børn skal have et tilbud, ikke kun de børn der altid byder ind. Vi har trivselssamtalerne i baghovedet: Hvad har børnene egentlig snakket om? Når der så kommer en dreng og siger at "de her aktiviteter er ikke noget for mig, jeg vil hellere ud at spille bold", hvordan får jeg ham så ind i en aktivitet?*

Der er samlet set ifølge medarbejderne kommet større opmærksomhed dels på hele børnegruppen og dels på børnenes forskellige behov. Trivselssamtalerne har skabt et samlet overblik over børnegruppen som medarbejderne efterfølgende bruger når børnene sammensættes i grupper i forbindelse med aktiviteter, og som gør det muligt at identificere børn med en perifer tilknytning til fællesskaberne. Viden fra trivselssamtalerne har også i et enkelt tilfælde forårsaget at et barn skiftede klasse.

Også kravet om et minimumssamvær mellem de voksne og det enkelte barn i form af en til en-aktiviteter og smågruppeaktiviteter i børnehaveklassen indebærer et systematisk fokus på alle børn. Erfaringerne viser at aktiviteterne giver mulighed for at opnå et bedre kendskab til børnene

og deres relationer, og at registreringen af aktiviteterne er et godt redskab til at sikre kontakten til alle børn. Men registreringen opleves samtidig som en omstændelig praksis. Det betyder at den systematiske registrering ikke videreføres, men betragtes som et redskab man kan vælge at tage i anvendelse hvis man vil sikre at alle børn deltager i aktiviteter der skaber positiv kontakt med den eller de voksne.

Tilbud om aktiviteter med udgangspunkt i børnenes behov og interesser
Indsatsteorien bygger desuden på en antagelse om at børnene bliver mere motiverede for at deltage i voksenstyrede aktiviteter hvis medarbejderne systematisk indhenter viden om børnenes kompetencer og resurser og anvender denne viden når nye aktiviteter igangsættes.

Institutionerne er som nævnt begyndt at arbejde systematisk med at afdække børnenes interesser og kompetencer. Det er dog tydeligt at institutionerne endnu ikke har opnået det fulde udbytte af de redskaber der er taget i brug. De konkrete redskaber og metoder er blevet udviklet og afprøvet, men den viden der er opnået gennem fx interview og trivselssamtaler med børnene, kan fremover anvendes mere direkte til udvikling af aktiviteter der sikrer at børnenes forskellige behov og resurser tilgodeses. Nogle af de redskaber der er taget i anvendelse, er anvendt anderledes end oprindeligt planlagt. Det gælder fx interviewene med børnene som ifølge indsatsteorien skulle bruges til at differentiere aktivitetstilbuddene så de passede til enkelte børns eller grupper af børns interesser og kompetencer. Indtil videre er interviewene med børnene i SFO'en primært blevet brugt til en samlet evaluering af aktiviteterne i institutionen. Der er dog eksempler på at ny viden om børnenes kompetencer og interesser anvendes til justering af aktiviteterne og udvikling af nye aktiviteter i SFO'en. Medarbejderne i SFO'en vurderer at især den metode der anvendes i forbindelse med trivselssamtalerne, er meget brugbar. Den har betydet at de har kunnet udvikle differentierede aktivitetstilbud til børnene som tager udgangspunkt i børnenes interesser og samtidig skaber kontakt mellem børnene og de voksne.

Klar struktur som kommunikeres tydeligt
Det er desuden en central antagelse i indsatsteorien at det skaber tryghed og forudsigelighed for børnene når aktiviteter og samvær gives en klar struktur, og det løbende formidles hvad der skal ske. Dette betragtes som en forudsætning for at børnene kan tilegne sig sociale kompetencer og spilleregler.

En central aktivitet i skolen har været morgenrutinen som indebærer at medarbejderne møder tidligt i klasseværelset, hilser personligt på børnene når de ankommer og ved gennemgangen af protokollen, og kommunikerer dagens program tydeligt til børnene. Denne aktivitet har ifølge medarbejderne givet mærkbare resultater, og de oplever at børnegruppen profiterer af den rolige start på dagen. Lærerne sikrer sig fra morgenstunden at de har kontakt til alle børn, de får en klar fornemmelse af eventuelle problemer eller konflikter der skal håndteres, og børnene får et over-

blik over dagens forløb. Dette vurderes at være en støtte i forhold til børnenes deltagelse i aktiviteterne. Der henvises løbende til dagens program, hvilket skaber en form for tryghed og gennemskuelighed som giver skoledagen et mere roligt forløb. Kombinationen af lærerens tilstedeværelse i klasseværelset når børnene kommer, den personlige hilsen hver morgen og den overskuelige og tydeligt kommunikerede start på dagen giver ifølge medarbejderne et godt udgangspunkt for at alle børn kan deltage i de formelle læringsaktiviteter.

Nye tilgange til forældresamarbejdet
Projektet har samlet set i de tre institutioner resulteret i nye perspektiver på og en ændret praksis i forældresamarbejdet. Indsatsteorien bygger på dette punkt på en antagelse om at det styrker børnenes muligheder for at deltage i forskellige aktiviteter i institutionerne at kommunikationen i højere grad tilpasses den konkrete forældregruppe.

I skolen er der iværksat et nyt introforløb, og medarbejdernes erfaring er at introforløbet har en positiv virkning på forældrenes fremmøde og deltagelse. De vurderer også at det er nødvendigt med løbende opfølgning for at sikre et fortsat godt samarbejde om børnenes skolegang. I SFO'en og daginstitutionen har der været fokus på positiv og tydelig kommunikation med forældrene. Ud fra analyserne af aktiviteterne er det muligt at drage den konklusion at det virker befordrende for forældresamarbejdet:

- At kommunikere proaktivt med forældrene med en positiv tilgang frem for at kommunikere reaktivt når forældrene ikke indfrier personalets forventninger til dem
- At give forældrene indsigt i hvordan personalets forventninger til dem hænger sammen med personalets vurderinger af hvad der er bedst for deres børn.

Samarbejdet med forældrene er desuden blevet forbedret som følge af andre dele af indsatsteorien. I SFO'en har viden fra trivselssamtaler og interview med børnene fx skærpet personalets opmærksomhed og skabt et øget fokus på børnenes trivsel, relationer og muligheder for at deltage i formelle og uformelle aktiviteter. Denne opmærksomhed gør det muligt for medarbejderne at kommunikere mere direkte med forældrene om børnenes erfaringer i hverdagen. Dermed skabes der ifølge medarbejderne tættere og mere tillidsfulde relationer, ikke bare mellem børnene og medarbejderne i SFO'en, men også mellem forældrene og medarbejderne.

Øget fokus på trivsel og relationer i børnegruppen
Indsatsteorien bygger desuden på en antagelse om at et øget fokus på børnenes trivsel kan medvirke til at udvikle relationerne i børnegruppen og skabe gensidig respekt og tillid i relationen mellem de voksne og barnet.

Samlet set har arbejdet med indsatsteorien sat fokus på trivsel og relationer i børnegruppen i alle tre institutioner. Det er sket dels gennem trivselssamtalerne, dels gennem mere uformelle aktiviteter i hverdagen. Som tidligere nævnt har trivselssamtalerne ifølge medarbejderne sat fokus på børnenes samlede relationer og gjort det muligt at identificere de børn der har en perifer tilknytning til fællesskaberne.

Tillidsfulde og anerkendende relationer
Det har været et centralt element i indsatsteorien at arbejde med at skabe relationer mellem voksne og børn der er præget af troværdighed, stabilitet og anerkendelse. Indsatsteorien bygger på en antagelse om at relationer mellem børn og voksne som er præget af gensidig respekt og tillid, er en forudsætning for at børnene kan tilegne sig sociale kompetencer og spilleregler.

Særligt to aktiviteter har vist sig at være konstruktive i bestræbelsen på at udvikle tillidsfulde og anerkendende relationer mellem børn og voksne.

I skolen har en til en-aktiviteter eller smågruppeaktiviteter med en voksen betydet at alle børn har haft mulighed for at være i kontakt med en voksen. Det har ifølge medarbejderne skabt mulighed for fortrolige samtaler med børnene og sikret at alle børn har haft mulighed for positivt samvær med en voksen om en aktivitet. Børnehaveklasselederne har dog valgt ikke at videreføre denne aktivitet. De ønsker i stedet at bruge andre metoder til at sikre kontakten til alle børn og til at skabe tillidsfulde relationer. Børnegruppen har et stort behov for nærværende voksne. Børnehaveklasselederne vurderer at ritualet med at give hånd hver morgen også er en måde hvorpå man kan sikre sig at alle børn føler sig set, og fremhæver generelt at fysisk kontakt til børnene også er en måde at skabe tillid og tryghed på.

I SFO'en har det ifølge medarbejderne haft positiv betydning for relationerne mellem børn og voksne at man har indført en flyverfunktion. Hvor der tidligere var mange konflikter med børn som ikke var motiverede for at deltage i de vokseninitierede aktiviteter på stuerne, er der nu mulighed for at arbejde mere konstruktivt med denne børnegruppe. Tidligere blev der brugt en del resurser på at udrede konflikter mellem børnene og irettesætte urolige børn. Flyverfunktionen giver ifølge medarbejderne mulighed for at opbygge mere tillidsfulde relationer mellem børn og voksne og for at igangsætte aktiviteter der modsvarer børnenes interesser og behov. Derudover ser det ud til at trivselssamtalerne medvirker til at opbygge tillidsfulde relationer mellem børn og voksne i SFO'en.

Tættere samarbejde på tværs af institutioner
Indsatsteorien bygger desuden på en antagelse om at det skaber genkendelighed, tryghed og forudsigelighed for børnene når de tre institutioner udveksler viden om metoder og benytter samme aktiviteter.

Det er vanskeligt at drage entydige konklusioner om betydningen af det øgede tværinstitutionelle samarbejde for børnene. Der er lovende perspektiver i de fælles aktiviteter på tværs af institutionerne, men det er for tidligt at forsøge at forudsige hvordan forventningsafstemningen mellem faggrupperne og udvekslingen af erfaringer med aktiviteter og metoder kommer børnene til gode. Medarbejderne i institutionerne er dog meget enige i antagelsen om at samarbejdet kan skabe tryggere og mere glidende overgange fra daginstitution til skole og SFO. De fremhæver især fire elementer som centrale i det tættere samarbejde:

- Øget genkendelighed gennem fælles aktiviteter. Aktiviteterne indebærer fx at daginstitutionen anvender SFO'ens lokaler, og at børnene deltager i morgensang i skolen og derigennem bliver fortrolige med både de fysiske rammer og de voksne.
- Forventningsafstemning om børnenes læring i daginstitutionen. Dette vurderes som et væsentligt element i at give børnene en bedre overgang fra daginstitution til skole.
- Fælles strategier for samarbejdet med forældrene. Det opleves som en styrke at SFO og skole samarbejder om kommunikationen med forældrene. SFO'en har ofte en tættere kontakt til forældrene i hverdagen og har dermed mulighed for at følge op på og støtte skolens tiltag, fx for at sikre at alle forældre deltager i barnets første skoledag.
- Fælles visioner og strategier. Samarbejdet om udvikling af indsatsteorien har skabt et fællesskab og en tættere berøringsflade i Gildbrodistriktet som man ønsker at udvide til de øvrige daginstitutioner i området.

4.3 Opsamling

På længere sigt er det intentionen at de igangsatte aktiviteter skal reducere eventuelle barrierer for fortsat uddannelse for børnene, og på kortere sigt er dette mål omsat til et ønske om at styrke børnenes muligheder for at deltage i formelle og uformelle læringsfællesskaber. Indsatsteorien bygger på en række grundlæggende antagelser om hvad det kræver at indfri den overordnede målsætning, og det har været intentionen med dette kapitel at vurdere om erfaringerne fra projektet understøtter disse antagelser. Grundlaget for denne vurdering er medarbejdernes erfaringer med at udvikle og implementere aktiviteterne og deres vurdering af projektets resultater for børn og forældre. Gennem løbende interview i hele projektperioden har vi fulgt erfaringerne med de enkelte aktiviteter og indsamlet vurderinger af deres betydning i alle tre institutioner. Det er værd at bemærke at en lang række af de igangsatte aktiviteter er blevet forankret i institutionernes pædagogiske praksis. Der er dermed tale om metoder og aktiviteter som medarbejderne opfatter som anvendelige og meningsfulde, og som de derfor fortsat vil benytte.

Børnenes muligheder for at deltage i formelle læringsfællesskaber har været et centralt fokusområde i alle tre institutioner. I skolen har især gennemgangen af dagens program og den mere strukturerede start på dagen haft betydning. I SFO'en og daginstitutionen har der været fokus på

at sikre alle børns deltagelse i samlinger ved at kommunikere direkte med forældrene om betydningen af disse aktiviteter for deres børn.

Projektet har desuden i høj grad sat fokus på børnenes muligheder for at deltage i de uformelle fællesskaber. Der er blevet anvendt systematiske metoder – fx i form af trivselssamtaler – som har gjort det muligt at identificere børn med en perifer placering i børnenes indbyrdes relationer, og denne viden er blevet brugt til på forskellig vis at modvirke potentielt ekskluderende processer. Det har været en fordel at anvende disse metoder systematisk fordi det har medført en skærpet opmærksomhed på især de stille børn og deres behov for kontakt og støtte.

Desuden oplever medarbejderne at aktiviteterne i projektet har medvirket til at skabe mere tillidsfulde og anerkendende relationer mellem børn og voksne. Et eksempel herpå er de "flagrende" børn i SFO'en som nu får støtte til at danne sig et overblik over aktiviteterne og tilbud om nye typer af aktiviteter der i højere grad svarer til deres interesser og kompetencer.

Endelig kan vi konkludere at arbejdet med indsatsteorien og aktiviteterne samlet set har betydet at medarbejderne oplever at have fået et nyt syn på børnenes behov og interesser. I SFO'en har det fx medført nye former for refleksion og samarbejde om pædagogikken i institutionen. Også medarbejderne i daginstitutionen og skolen oplever at der er skabt en øget bevidsthed om børnenes kompetencer og resurser.

5 Projektmodellen

En del af formålet med projektet har været at udvikle en projektmodel som kan være til inspiration for kommuner og institutioner i deres arbejde med at udvikle pædagogiske indsatser. I dette kapitel beskrives projektmodellen med afsæt i projektforløbet i Ishøj Kommune.

Kapitlet indeholder en præsentation af projektideen og inspirationskilderne til de grundlæggende antagelser som projektideen bygger på. Desuden indeholder kapitlet en detaljeret gennemgang af projektets organisering og de metoder som er anvendt i forbindelse med de forskellige aktiviteter i projektet. Endelig indeholder kapitlet overvejelser om hvordan metoden og organiseringen har fungeret i praksis, og om mulighederne for udvikling af projektmodellen.

Kapitlet henvender sig især til pædagogiske konsulenter og andre konsulenter som har interesse i at organisere projekter og anvende evalueringsmetoder til at understøtte læreprocesser. Projektmodellen involverer eksterne konsulenter, men kan også være til inspiration for projekter der udføres af kommunens egne medarbejdere uden ekstern konsulentbistand.

5.1 Projektets ide

Projektets ide er at udvikle og evaluere en indsats for at sikre alle børns deltagelse i læringsfællesskaber i et samarbejde mellem institutioner der arbejder med den samme gruppe børn. Indsatsen udvikles i et forløb hvor medarbejdernes viden fra det pædagogiske arbejde omsættes til initiativer der skal sikre alle børns deltagelse i læringsfælleskaber. Indsatsen evalueres løbende for at understøtte en læreproces om virkningsfulde metoder i den lokale kontekst. Forløbet ledes af konsulenter fra EVA (herefter "konsulenter") som inddrager viden fra eksperter for at kvalificere udviklingen og evalueringen af indsatsen.

Indsatsteori som metodisk ramme
Den metodiske ramme for udvikling og evaluering af indsatsen er en indsatsteori for projektet.

En indsatsteori er som nævnt en beskrivelse af forventninger til eller antagelser om hvordan en bestemt indsats vil virke. I projektet fremstilles indsatsteorien som en model der viser sammenhænge mellem projektets aktiviteter og de ønskede resultater.

Indsatsteorien udvikles i et forløb hvor konsulenterne faciliterer medarbejdernes refleksion over hvilke resultater de vil opnå med projektet, og hvilke aktiviteter de vil iværksætte for at opnå resultaterne. Refleksionerne præsenteres for en ekspertgruppe som kvalificerer udviklingen af indsatsteorien med forsknings- og erfaringsbaseret viden.

Indsatsteorien er udgangspunktet for de aktiviteter der iværksættes i institutionerne, og anvendes desuden som model til evaluering af indsatsen. Evalueringen af indsatsen indebærer en løbende vurdering af om indsatsen virker som beskrevet i indsatsteorien – en metode der i evalueringslitteraturen blandt andet går under betegnelsen "process tracing" (Beach og Pedersen, 2010, s. 215). Desuden indebærer evalueringen en undersøgelse af hvilke faktorer der henholdsvis fremmer og hindrer implementeringen af indsatsen og opfyldelsen af de opstillede mål i indsatsteorien.

Den løbende vurdering og undersøgelse indgår i refleksioner over indsatsen som eventuelt munder ud i justeringer af indsatsen og/eller en revision af de antagelser der ligger til grund for indsatsteorien.

Samarbejdet med institutionerne om udvikling og evaluering af indsatsteorien har til formål at igangsætte og understøtte en læreproces om indsatserne og at give medarbejderne i institutionerne erfaring med systematiske metoder til vurdering af og refleksion over den pædagogiske praksis.

5.2 Projektets antagelser og inspirationskilder
Projektets ide bygger på tre grundlæggende antagelser som henter inspiration fra tre kilder. De grundlæggende antagelser er:

- Indsatser skal udvikles lokalt i et tværgående samarbejde.
- Evaluering kan understøtte udviklingen af en indsats.
- Indsatsens virkning er afhængig af konteksten.

I de følgende tre underafsnit præsenteres inspirationskilderne til de tre antagelser.

Indsatser skal udvikles lokalt i et tværgående samarbejde
Antagelsen om at indsatser skal udvikles lokalt i et tværgående samarbejde, bygger på inspiration fra Center for Equity in Education ved The University of Manchester. I centrets tredje årsrapport om lighed i det engelske uddannelsessystem (2008) gør forfatterne opmærksom på behovet for at tilpasse policy til lokale behov og muligheder. Centret har desuden fokus på at indsatserne forankres bredt i lokalsamfundet. I en kritisk analyse af regeringens områdebaserede initiativer anbefaler centret et tværgående samarbejde mellem skoler, andre offentlige institutioner og lokale aktører inden for erhvervsliv og foreningsliv (Dyson mfl., 2009). I projektet i Ishøj Kommune er den lokale indsats afgrænset til pædagogiske institutioner, hvilket også er tilfældet i flere af centrets egne projekter (fx Ainscow mfl., 2008).

Evaluering kan understøtte udviklingen af en indsats
Antagelsen om at evaluering kan understøtte udviklingen af en indsats, henter inspiration fra Michael Quinn Pattons arbejder om udviklingsorienteret evaluering[1]. Udviklingsorienteret evaluering drejer sig om at understøtte udviklingsprocesser ved dels at tilvejebringe løbende feedback på de iværksatte aktiviteter, dels at udvikle projektmedarbejdernes kapacitet til at anvende evalueringsmetoder og anlægge et evalueringsperspektiv på indsatser og praksis i deres organisation.

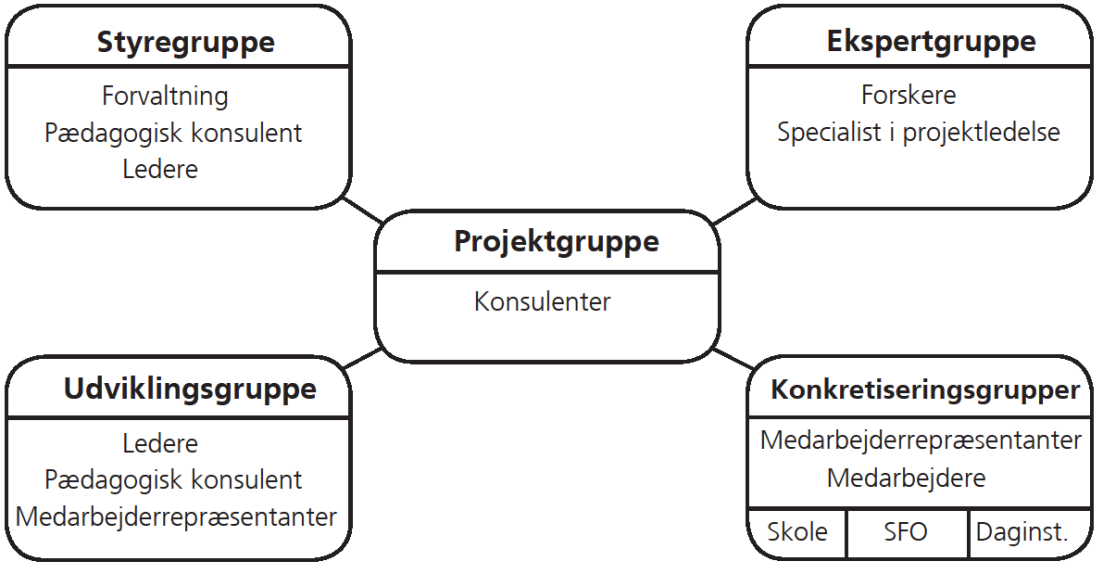
Indsatsens virkning er afhængig af konteksten
Antagelsen om at indsatsens virkning er afhængig af konteksten, bygger på tilgangen realistisk evaluering som er udviklet af Pawson og Tilley (1997). At arbejde med realistisk evaluering er ensbetydende med at arbejde ud fra det synspunkt at det ikke er muligt at nå frem til universelle sandheder om eller anbefalinger til sociale indsatser. I stedet må viden om indsatsers virkning tilvejebringes via en systematisk undersøgelse af hvordan en indsats virker, for hvem og under hvilke omstændigheder.

[1] *Rapportforfatternes egen oversættelse af udtrykket developmental evaluation.*

5.3 Organiseringen af projektet

Projektet er organiseret i syv grupper som illustreret i figur 1.

Figur 1
Projektets grupper

Projektgruppen
Projektgruppen består af konsulenter som har ansvar for den overordnede projektplanlægning og kommunikation og for tilrettelæggelsen og gennemførelsen af aktiviteterne i projektets andre grupper.

Ekspertgruppen
Konsulenterne inddrager en ekspertgruppe til faglig sparring og kvalitetssikring i de forskellige faser af projektet. Ekspertgruppen i dette projekt har kompetencer inden for såvel forskning i som projektledelse af pædagogiske indsatser.

Udviklingsgruppen
Udviklingsgruppens opgave er at udvikle og evaluere indsatsen. Gruppen består af ledere og medarbejderrepræsentanter for de tre institutioner og kommunens pædagogiske konsulent.

Styregruppen
Styregruppen består af institutionslederne, kommunens pædagogiske konsulent og repræsentanter for forvaltningen. Styregruppens funktion er at opstille de overordnede rammer for projektet og løbende at drøfte udviklingen af projektet i sammenhæng med kommunens øvrige politikker og indsatser på børn og unge-området.

Konkretiseringsgrupperne
Der er en konkretiseringsgruppe for hver institution i projektet. Konkretiseringsgruppen består af institutionens medarbejderrepræsentant i udviklingsgruppen og en eller flere af de øvrige medarbejdere i institutionen. Konkretiseringsgruppens opgave er at konkretisere de indsatsområder som udviklingsgruppen har udpeget som strategier til at nå projektets mål.

5.4 Projektets aktiviteter

Ud over selve indsatsen i institutionerne udgøres aktiviteterne i projektet af møder, dataindsamling og analyse af datamateriale. Dette afsnit giver en detaljeret beskrivelse af formålet med og resultaterne af de forskellige typer af møder som blev afholdt i løbet af projektet. Herefter følger en kort beskrivelse af dataindsamlingen og fremgangsmåden ved analyserne af datamaterialet. Afsnittet afsluttes med en model for hvordan de forskellige aktiviteter indgår i projektets forløb.

Møderne
Møderne i projektet kan opdeles i otte typer:

- Rammesætningsmødet
- Opstartsmødet
- Informationsmødet
- Udviklingsmødet
- Konkretiseringsmødet
- Refleksionsmødet
- Statusmødet
- Ekspertmødet.

De forskellige møder afholdes en eller flere gange i løbet af projektperioden som det er beskrevet i modellen for projektforløbet til sidst i afsnittet. I det følgende beskrives mødetypernes indhold og proces.

Rammesætningsmødet
Ved rammesætningsmødet afklarede styregruppen rammerne for projektet. Afklaringen af rammerne indebar en nærmere bestemmelse af målgruppen for indsatsen, beslutning om hvilke institutioner der skal deltage, opstilling af budget, fastsættelse af tidsperioden, fastsættelse af krav til indsatsen, afstemning af forventninger mv.

Rammesætningsmødet i dette projekt omfattede desuden en drøftelse af temaet negativ social arv fra et lokalt og fra et principielt perspektiv. Drøftelsen fra et lokalt perspektiv handlede om hvordan negativ social arv viser sig lokalt, og hvilke resurser der er mulighed for at trække på. Drøftelsen fra et principielt perspektiv tog afsæt i oplæg fra konsulenterne og handlede om hvilke værdier og forskningsmæssige traditioner negativ social arv skulle forstås og undersøges på baggrund af i projektet.

Opstartsmødet
Ved opstartsmødet blev projektets udviklingsgruppe etableret.

Opstartsmødet i dette projekt blev indledt med en kort, motiverende tale af forvaltningsdirektøren, og projektet blev herefter præsenteret af konsulenterne. Endelig blev temaet negativ social arv drøftet fra et lokalt og fra et principielt perspektiv som ved rammesætningsmødet. På baggrund af rammesætningsmødet og opstartsmødet formulerede konsulenterne projektets grundantagelser om negativ social arv som har dannet udgangspunkt for det videre arbejde.

Informationsmødet
Ved informationsmødet blev interessenter som ikke er med i projektets syv grupper, informeret om projektet, blandt andet den resterende personalegruppe i institutionerne og forældregruppen. Informationsmødet blev afholdt inden indsatserne i institutionen blev iværksat.

Udviklingsmødet
Ved udviklingsmøderne opstillede udviklingsgruppen indsatsteorien for projektet. Fremgangsmåden for opstilling af indsatsteorien er nærmere beskrevet i publikationen *En lærerig vej til resultater – Håndbog i evaluering ved hjælp af indsatsteori* (EVA, 2009).

Der blev afholdt tre udviklingsmøder i dette projekt.

Første møde blev indledt med en præsentation af rammerne for udviklingen af indsatsteorien. Rammerne for indsatsen i dette projekt var at indsatsen skal foregå i dagtimerne inden for det almenpædagogiske område og have fokus på betydningen af barnets møde med den professionelle voksne.

Efter rammesætningen blev arbejdet med at opstille indsatsteorien påbegyndt. Opstillingen af indsatsteorien tog udgangspunkt i udviklingsgruppens ønsker til virkningerne af projektet på lang sigt. De ønskede virkninger på lang sigt blev formuleret ved at beskrive livet for en person i starten af tyverne som havde brudt den negative sociale arv. Med denne beskrivelse etablerede udviklingsgruppen et fælles visionært orienteringspunkt for klarlæggelsen af hvad gruppen vil opnå inden for projektperioden for at børnene kan opnå den ønskede livssituation når de er i starten af tyverne.

Næste skridt var at fastlægge projektets indsatsområder og derefter at tydeliggøre sammenhængene mellem disse indsatsområder og de ønskede resultater i projektperioden.

Ved de to efterfølgende møder præsenterede konsulenterne indledningsvist et bud på en indsatsteori. Herefter blev indsatsteorien videreudviklet med udgangspunkt i nogle fokuspunkter. Fokuspunkterne var resultatet af konsulenternes analyse af materialet og samarbejdet med ekspertgruppen. Fokuspunkterne kunne omfatte temaer som endnu ikke var belyst i indsatsteorien, eller spørgsmål til uddybning af de eksisterende sammenhænge i indsatsteorien. Deltagerne blev desuden bedt om at formulere indikatorer for de forskellige trin på vejen mod målet og at reflektere over mulighederne for at indhente viden om indikatorerne undervejs i projektet. Endelig drøftede udviklingsgruppen opmærksomhedspunkter for udvikling og fremdrift i projektet.

Under udviklingsmøderne blev der anvendt flipovere og post-it-sedler til at opstille virkningskæderne i indsatsteorien. Arbejdet med at opstille virkningskæderne fandt sted i mindre grupper på tværs af institutionerne for at sikre at indsatsteorien var relevant i de tre institutioners lokale kontekst. Der blev sammensat nye grupper i de forskellige faser med henblik på at udveksle flest mulige perspektiver og udvikle relationer på tværs af udviklingsgruppen. Arbejdet i grupperne blev drøftet i plenum efter hver fase. Konsulenternes opgave bestod i at lede processen og hjælpe grupperne med at nå frem til præcise formuleringer af de forskellige trin og sammenhængene mellem dem.

Konkretiseringsmødet
Ved konkretiseringsmøderne blev indsatsområderne i indsatsteorien konkretiseret i hver af de tre institutioner. I dette projekt blev der afholdt mellem et og tre konkretiseringsmøder i hver af de tre institutioner.

Det første møde blev indledt med en grundig præsentation af projektet og indsatsteorien for de medlemmer der ikke havde været en del af udviklingsgruppen. Herefter blev der arbejdet med de enkelte indsatsområder i den samlede gruppe eller i mindre grupper. Arbejdet med indsatsområderne var en fortolkningsproces hvor den fælles indsatsteori for projektets institutioner blev omsat til konkrete aktiviteter der var tilpasset den enkelte institution.

Resultatet af konkretiseringsmøderne er et aktivitetsskema. Aktivitetsskemaet indeholder en detaljeret beskrivelse af indsatsen i institutionen og en tydeliggørelse af sammenhængen mellem den enkelte aktivitet og den fælles indsatsteori. Desuden fremgår det af skemaet hvornår de forskellige aktiviteter iværksættes, og hvem der er tovholder for hver enkelt aktivitet.

Refleksionsmødet
Refleksionsmøderne blev afholdt i udviklingsgruppen i forlængelse af konsulenternes dataindsamling og analyse af indsatsen. Det primære formål med møderne var at benytte analysen til en refleksion over indsatsen og en vurdering af eventuelle behov for justering eller udvikling af såvel indsatsen som indsatsteorien. I projektet blev der afholdt fire refleksionsmøder med udgangspunkt i statusnotater fra konsulenterne.

Refleksionsmøderne blev som regel indledt med information om projektets aktiviteter siden sidst og de kommende aktiviteter. Herefter fulgte en gennemgang og kommentering af analyserne (statusnotatet) og en efterfølgende dialog om de udviklingsområder som konsulenterne havde identificeret, eller som blev foreslået af de andre medlemmer af udviklingsgruppen. Møderne var samtidig en mulighed for at sætte fokus på det tværgående samarbejde i projektet, idet alle institutioner var repræsenteret i udviklingsgruppen. Endelig omfattede nogle af møderne en evaluering af projektets forløb og en præsentation af de aktivitetsskemaer som var udarbejdet under konkretiseringsmøderne i de institutioner der skulle til at påbegynde indsatsen.

Statusmødet
Den løbende dialog i styregruppen foregik ved statusmøder umiddelbart efter refleksionsmøderne. Ved møderne fremlagde konsulenterne analyserne af indsatsen, temaer fra refleksionsmøderne og forhold omkring projektet som krævede drøftelse eller beslutning i styregruppen. Ved møderne blev det som regel drøftet hvordan forvaltningen og lederne kunne understøtte projektet i den kommende fase, og hvordan de kunne sikre forankring og udbredelse af projektets metoder og den opnåede læring.

Ekspertmødet
Ekspertmøderne blev afholdt med deltagelse af projektgruppen og ekspertgruppen for at kvalitetssikre og udvikle projektet i dets forskellige faser. Projektgruppen indkaldte til disse møder efter behov.

Dataindsamlingen
Dataindsamlingen er grundlaget for de analyser som er udgangspunkt for den løbende udvikling af indsatsen og indsatsteorien under refleksionsmøderne. I dette projekt foregik dataindsamlingen gennem interview og observationer.

Dataindsamlingen tjener to formål: dels at indhente viden om implementeringen af indsatsen, erfaringerne med indsatsen og indsatsens virkninger, dels at give deltagerne i projektet mulighed for at reflektere over indsatsen og sætte ord på deres erfaringer.

Dataindsamlingen har fundet sted ad flere omgange efter at indsatsen blev påbegyndt. I dette projekt blev der indsamlet data ad fem omgange i løbet af projektperioden, og de fire af gangene blev dataindsamlingen efterfulgt af et refleksionsmøde med en præsentation af analyserne. Desuden blev der gennemført månedlige statusinterview for at støtte implementeringen i institutionerne og få opdateret viden om den netop overståede periode.

Analyserne

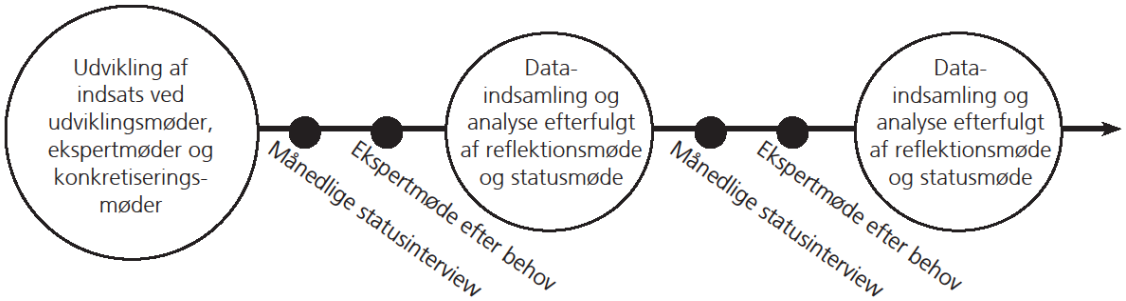
De skriftlige analyser af datamaterialet (statusnotatet) som er udgangspunkt for refleksionsmøderne, indeholder et afsnit om hvert aktivitetsområde i indsatsteorien. De enkelte afsnit består af to underafsnit. Det første underafsnit, Intention, beskriver hvilke aktiviteter institutionen har valgt at iværksætte (jf. aktivitetsskemaet), og hvilket udbytte medarbejderne forventer at børnene vil få af dem (jf. indsatsteorien). Det andet underafsnit, Indsats og effekt, beskriver på hvilket niveau og med hvilke eventuelle justeringer institutionen har implementeret indsatsen. Desuden beskriver underafsnittet hvilke erfaringer medarbejderne har gjort sig i forbindelse med implementeringen, og hvilke virkninger de har iagttaget i børnegruppen. Opdelingen i de to underafsnit er foretaget med udgangspunkt i projektets fokus på at reflektere over forholdet mellem de forventede sammenhænge i indsatsteorien og den måde indsatsen reelt forløber på.

Datamaterialet til analyserne er systematiseret ved at samle de dele af materialet som er relevante for at belyse hvert enkelt indsatsområde i indsatsteorien.

Model for projektforløbet

Figur 2 viser hvordan de forskellige aktiviteter i projektet indgår i en model for projektets forløb. Projektets forløb er tilrettelagt som en cyklus med handling og evaluering inspireret af David Kolbs arbejder om erfaringsbaseret læring (Kolb, 1984).

Figur 2
Projektforløbet

Læreprocessen om indsatserne starter med udviklingen af indsatsen (den store bold). Herefter påbegyndes indsatsen som illustreret med pilen. Undervejs i indsatsen iværksættes der med mellemrum en række aktiviteter til evaluering af indsatsen (de mellemstore bolde). Disse evalueringsaktiviteter blev i dette projekt iværksat fire gange i perioden fra november 2009 hvor indsatsteorien var færdiggjort, til juni 2011 hvor den endelige afrapportering blev påbegyndt. Modellen viser desuden de månedlige statusinterview og de ekspertmøder som blev afholdt i perioderne mellem evalueringsaktiviteterne (de små bolde).

Kombination og vægtning af udvikling og evaluering i projektaktiviteterne
De aktiviteter der indgår i projektforløbet, er tilrettelagt med fokus på såvel udvikling som evaluering. Tabel 3 viser hvordan udviklings- og evalueringsdimensionen er kombineret i de enkelte projektaktiviteter, og hvilken dimension der lægges størst vægt på.

De aktiviteter hvor udviklingsdimensionen er vægtet højest, er markereret med en mørk grå nuance, og de aktiviteter hvor evalueringsdimensionen er vægtet højest, er markeret med en lys grå nuance. Tallene i parentes angiver hvor mange gange aktiviteten er gennemført.

Tabel 3
Udvikling og evaluering i projektaktiviteterne

Aktivitet	Udvikling	Evaluering	Vægtning
Udviklingsmøder (3)	• Åbne og dynamiske processer • Tid til at formulere antagelserne • Fokus på ejerskab • Anerkendelse af medarbejdernes perspektiver • Konsulenternes fortolkning og systematisering og input fra eksperterne	• Formulering af projektideen som en indsatsteori • Formulering af indikatorer	Udvikling
Konkretiseringsmøder (1-3)	• Udvikling af indsats der er relevant for institutionen • Udgangspunkt i lokale muligheder • Nye indsatser • Lokal fortolkning af indsatsteorien	• Præcise beskrivelser af handlinger • Vægtning af systematik • Kobling mellem indsats og indsatsteori • Særskilt behandling af indsatsteoriens dele	Udvikling
Interview (18)	• Refleksion over indsatsen	• Spørgeguide med temaer om implementering og sammenhænge i indsatsteorien	Evaluering
Statusinterview (9)	• Understøttelse af implementeringen ved at spørge systematisk om de forskellige dele af indsatsen • Løbende refleksion over indsatsen	• Øget validitet via fokus på netop overstået periode	Evaluering
Observationer (5)	• Dialog med medarbejderne	• Fokus på indikatorer • Indsigt i kontekst	Evaluering

fortsættes næste side …

… fortsat fra forrige side

Aktivitet	Udvikling	Evaluering	Vægtning
Analyser (statusnotater) (4)	• Opmærksomhed på at formidlingen skal motivere til fortsat aktivitet og udvikling • Formidling af positive virkninger – små som store • Anerkendelse af indsatsen som en udviklingsproces	• Statusnotater der er opbygget efter indsatsteorien • Statusnotater der understreger forholdet mellem intentionen med og analysen af indsatsens implementering og virkning • Vurdering af indsatsens implementering og virkning • Offentliggørelse af statusnotaterne	Evaluering
Refleksionsmøder (4)	• Dialog om analyser • Tematisering af udviklingspunkter	• Præsentation af analyser	Udvikling
Statusmøder (4)	• Dialog om forvaltningens rolle i projektet • Sammenhænge med kommunens strategier og indsatsområder	• Præsentation af analyser	Udvikling

Tabellen viser hvordan det parallelle fokus på udvikling og evaluering kommer til udtryk i de forskellige aktiviteter. Vægtningen af dimensionerne udvikling og evaluering afhænger af formålet med aktiviteten. I den indledende fase af projektet hvor formålet er at udvikle og konkretisere indsatsen, er dimensionen udvikling vægtet højest. Under den løbende dataindsamling og analyse hvor formålet er at indhente viden om indsatsen, er dimensionen evaluering vægtet højest. Endelig er dimensionen udvikling vægtet højest til refleksionsmøderne og statusmøderne hvor formålet er at benytte den indhentede viden til refleksion over projektet.

5.5 Undersøgelse af virkninger for børnene

Projektmodellen indebærer udvikling af en indsatsteori som bygger på en række antagelser om hvilke virkninger indsatsen får for børnene hvis den iværksættes som beskrevet. Det er en del af hensigten med projektmodellen at undersøge om disse antagelser stemmer overens med erfaringerne i projektet.

Formålet med undersøgelsen af virkningerne for børnene er at påvise om de kortsigtede resultater som ifølge indsatsteorien antages at føre til deltagelse i uddannelse på længere sigt, opnås i projektperioden som følge af indsatsen.

Vurderingen af de kortsigtede resultater er i dette projekt baseret på interview og observationer. Eftersom vi dermed bruger kvalitative metoder til at vurdere indsatsens resultater, er det ikke hensigten at konstatere en effekt eller et effektniveau ud fra forudbestemte indikatorer som det er tilfældet ved brug af eksperimentelle design. I stedet anvender vi antagelserne om virkningerne af indsatsen som beskrevet i indsatsteorien som afsæt for en eksplorativ undersøgelse af projektets resultater for børnene. Den eksplorative undersøgelse af resultaterne for børnene gennemføres ved at udarbejde interview- og observationsguider med det formål dels at spørge om eller rette opmærksomheden mod sammenhængene og indikatorerne i indsatsteorien, dels at stille åbne spørgsmål og foretage mere generelle observationer for at undersøge om der er andre sammenhænge og indikatorer end dem der er beskrevet i indsatsteorien, som gør sig gældende i forbindelse med indsatsen.

Vurderingen af virkningerne af indsatsen bygger primært på medarbejdernes erfaringer med den del af indsatsen som indebærer aktiviteter med børnene. Vurderingen vedrører dels de umiddelbare virkninger i de pædagogiske situationer i forbindelse med aktiviteterne, dels udviklingen i børnegruppen over tid i forbindelse med de aktiviteter der bliver gentaget som faste rutiner. Vurderingen af virkningerne af aktiviteterne suppleres med medarbejdernes generelle indtryk af børnenes udvikling i projektperioden og deres vurdering af sammenhængen mellem denne udvikling og indsatsen i projektet.

I dette projekt har medarbejdernes generelle indtryk været forsøgt kvalificeret med skemaer til registrering af indsatsteoriens indikatorer for børnenes udvikling. Denne metode skulle være med til at sikre medarbejdernes daglige opmærksomhed på indsatsens virkninger og en systematisk vurdering af progressionen i børnegruppen. Metoden viste sig dog vanskelig at implementere i praksis og blev derfor erstattet af månedlige statusinterview. Under statusinterviewene blev medarbejderne spurgt om indsatsens forskellige aktiviteter og deres vurdering af resultaterne for børnene.

5.6 Erfaringer med projektmodellen

Den opstillede projektmodel som er gennemgået i de foregående afsnit, skal som nævnt i indledningen være til inspiration for udvikling af indsatser i kommuner og institutioner. Dette afsnit formidler de erfaringer med projektmodellen fra projektet i Ishøj Kommune som vil være relevante at tage i betragtning ved anvendelse af projektmodellen i andre sammenhænge. Opsamlingen på erfaringerne bygger på de gennemførte interview, referater af møderne i projektet og konsulenternes oplevelse af projektforløbet.

Nedenfor sammenfattes erfaringerne med projektmodellen i fire punkter.

Deltagelse i udviklingen af indsatsteorien har betydning
Erfaringerne fra projektet viser at det har betydning for institutionernes ejerskab til indsatsen at deltage i formuleringen af de ønskede resultater og afklaringen af begrundelserne for indsatsen i forbindelse med udviklingen af indsatsteorien. Aktiviteten er med til at sætte indsatserne i perspektiv og gøre dem til institutionernes egne. Udviklingen af indsatsteorien ser også ud til at være afgørende for at skabe den ændring i perspektivet på egen praksis der kan understøtte forandring i forbindelse med projektet. Deltagerne i udviklingsmøderne refererer til forløbet med udviklingen af indsatsteorien som en aktivitet der rettede perspektivet mod de fælles mål og gav inspiration til at reflektere over egen praksis.

På baggrund af denne erfaring vil det være hensigtsmæssigt at overveje hvordan sammensætningen af udviklingsgruppen og formidlingen af gruppens arbejde til de øvrige medarbejdere kan blive så befordrende som muligt for projektet i institutionerne.

Jævnlig kontakt med institutionerne er en forudsætning for implementeringen
En anden erfaring fra projektet er at jævnlig kontakt mellem konsulenterne og institutionerne er afgørende for at indsatsen bliver implementeret. I projektet blev evalueringsaktiviteterne med dataindsamling og refleksionsmøder suppleret med månedlige statusinterview i institutionerne. Disse interview viste sig sammen med dataindsamlingen og refleksionsmøderne at være vigtige for at fastholde fokus på projektet og iværksættelsen af aktiviteterne. Det er konsulenternes og Ishøj Kommunes vurdering at dele af indsatsen ikke ville blive implementeret uden denne jævnlige kontakt.

Rollen som udvikler og evaluator indebærer fordele og ulemper
Projektmodellens kombination af udvikling og evaluering indebærer at konsulenterne indgår i såvel udviklings- som evalueringsprocesser undervejs i projektforløbet. Konsulenternes dobbeltrolle kan indebære fordele og ulemper som kan være vigtige at tage i betragtning ved vurderingen af om projektmodellen skal tages i anvendelse, og ved forberedelsen af aktiviteterne i et projektforløb.
Konsulenterne har identificeret en række fordele og ulemper ved dobbeltrollen som udvikler og evaluator.

Fordele ved at kombinere rollerne:

- Konsulenterne får et indgående kendskab til den indsats som evalueres, og til de antagelser der ligger bag indsatsen.
- Konsulenternes indgående kendskab til indsatsen gør det nemmere at omsætte analyserne til refleksionspunkter som er relevante for udvikling af indsatsen.

- Medarbejderne opbygger via udviklingsaktiviteterne tillid til konsulenterne, hvilket kan gøre det nemmere at gennemføre interview og observationer.
- Konsulenternes fokus på at indsatsen skal være egnet til evaluering, kan sikre en mere målrettet udvikling og en mere præcis beskrivelse af indsatsen.

Ulemper ved at kombinere rollerne:

- Medarbejderne kan opfatte den vurderende tilgang i analyserne som et brud med den anerkendende tilgang i udviklingsdelen.
- Medarbejderne kan opleve at konsulenterne fraskriver sig det delte ejerskab til indsatsen i forbindelse med analyserne.
- Konsulenterne kan have vanskeligt ved at lægge tilstrækkelig afstand til projektet til at kunne vurdere det.

Indsatsteori er effektiv til udvikling af en indsats når stringens og fleksibilitet afvejes
Valget af indsatsteori som metodisk ramme for projektet indebærer en systematisk tilgang til udvikling af indsatsen. Den systematiske tilgang nødvendiggør relativt præcise beskrivelser af sammenhængene i indsatsteorien og klare aftaler om indsatsens formål og indhold.

Erfaringerne fra projektet viser at indsatsteori er effektiv til udvikling af en indsats når der løbende foretages en afvejning af den stringens som er nødvendig for at foretage en systematisk evaluering af indsatsen, over for den fleksibilitet der er nødvendig for at skabe plads til udvikling undervejs. Fleksibilitet betyder i denne sammenhæng at udviklingsgruppen har mulighed for at justere indsatsteorien og den aftalte indsats, og at kategorierne i indsatsteorien er tilstrækkeligt åbne til at medarbejderne har plads til fortolkning i konkretiseringen og implementeringen af indsatsen.

5.7 Læring af projektet

Erfaringerne med projektmodellen viser at to centrale opmærksomhedspunkter især er værd at overveje hvis man ønsker at arbejde med denne projektmodel. Disse to punkter vedrører primært behovet for et styrket fælles grundlag på tværs af institutionerne. Hvordan dette grundlag etableres, afhænger af hvilke typer af institutioner der indgår, og af det konkrete indhold i og mål med et givet projekt.

Erfaringerne fra dette projekt er præget af at tre forskellige typer af institutioner har medvirket. Institutionernes indbyrdes forskellighed har bidraget til konstruktive diskussioner, læring på tværs og en styrket dialog om børnenes overgang fra daginstitution til SFO og skole. Institutionernes forskellighed har samtidig gjort det særligt vigtigt at have et klart fælles grundlag. Dette grundlag er i projektmodellen søgt etableret via et samarbejde om udvikling og evaluering af en fælles ind-

satsteori. Erfaringerne fra projektet viser at det kan være værd at overveje supplerende aktiviteter for at styrke det fælles grundlag, fx en teoretisk rammesætning og/eller en udvidet problemanalyse. Disse to aktiviteter uddybes nedenfor.

Teoretisk rammesætning
Det kan muligvis være en fordel at etablere en tydeligere teoretisk rammesætning og forståelse af indsatsteorien og de aktiviteter som den rummer. Denne rammesætning kunne fungere som en støtte i forbindelse med implementeringen af aktiviteterne og de løbende refleksioner over aktiviteternes resultater. I forbindelse med implementeringen af aktiviteterne i dette projekt viste det sig at aktiviteter i enkelte tilfælde blev implementeret løsrevet fra den teoretiske ramme som indsatsteorien bygger på. Fx blev flyverfunktionen i nogle tilfælde opfattet som en person der skal holde opsyn med børnene (disciplinerende tilgang), frem for en person der skal igangsætte og støtte aktiviteter med udgangspunkt i børneres resurser og interesser (anerkendende tilgang) som det er hensigten i indsatsteorien. I en videreudvikling af projektmodellen vil det være hensigtsmæssigt at vurdere behovet for at styrke mulighederne for refleksion over de pædagogiske forståelser der ligger bag antagelserne i indsatsteorien. Dette kunne ske gennem fælles seminarer og/eller øget involvering af en pædagogisk konsulent. En teoretisk rammesætning vil desuden kunne føre til øget refleksion over sammenhængene i indsatsteorien i forbindelse med interview og refleksionsmøder.

Udvidet problemanalyse
I den præsenterede projektmodel tager udviklingen af indsatsteorien primært afsæt i medarbejdernes viden fra det pædagogiske arbejde og deres eksisterende forståelser af de barrierer der kan være for børnenes deltagelse i læringsfællesskaber. Konsulenternes deltagelse i processen og inddragelsen af en ekspertgruppe udfordrede i et vist omfang medarbejdernes forståelser. Det er dog konsulenternes vurdering at det er værd at overveje om en udvidet problemanalyse og en grundigere analyse af den eksisterende praksis i institutionerne kunne forbedre grundlaget for en udvikling af nye perspektiver og aktiviteter.

En grundigere analyse ville gøre det muligt at udvikle indsatserne på baggrund af kontekstnær og fælles viden om rammer og muligheder i de enkelte institutioner. En udvidet problemanalyse kunne fx indebære en formulering af antagelser om de konkrete processer i institutionerne der medvirker til at skabe barrierer for børnenes deltagelse i læringsfællesskaber. Disse antagelser kunne herefter nuanceres, fx med input fra forskningen og med observationer af processerne i institutionerne. Udviklingen af indsatsteorien ville på den baggrund tage udgangspunkt i en mere informeret og nuanceret forståelse af de problemer og processer som indsatsen er rettet mod. Den udvidede problemanalyse ville desuden kunne skabe en fælles forståelse af rammerne for implementeringen af indsatsen og dermed give mulighed for på forhånd at diskutere eventuelle

udfordringer i forbindelse med implementeringen. Endelig ville en mere præcis analyse af praksis før indsatsen have været gavnlig i forbindelse med evalueringen af projektet.

5.8 Opsamling

Projektmodellen er et bud på hvordan pædagogiske indsatser kan iværksættes lokalt i et samarbejde på tværs af institutioner der arbejder med den samme gruppe børn.

Ideen med projektmodellen er at udvikle og evaluere den tværgående indsats ved hjælp af indsatsteori. Udviklingen og evalueringen skal understøtte en læreproces om virkningsfulde metoder i den lokale kontekst og bidrage med viden om indsatser på det pædagogiske område. Projektmodellens ide omsættes til et projektforløb med bestemte aktiviteter og en bestemt organisering. Aktiviteterne og organiseringen har fokus på at skabe en vekselvirkning mellem handling og refleksion og at sikre en sammenhængende indsats ved at involvere de forskellige niveauer i kommunen.

Erfaringerne fra projektet viser at inddragelsen af medarbejderne i institutionerne på et tidligt tidspunkt i processen og den løbende refleksion over indsatsen undervejs i projektet er afgørende for at skabe motivation, læring og ændringer i praksis. Desuden er det vigtigt at afveje behovet for systematisk evaluering over for behovet for åbne processer ved anvendelsen af indsatsteori som ramme for en læreproces. Endelig viser erfaringerne med projektmodellen vigtigheden af at etablere et grundlag på tværs af institutionerne som kan kvalificere indsatsen og den løbende refleksion. Dette grundlag kan fx etableres ved at kombinere projektets evalueringsmodel med en teoretisk rammesætning og en udvidet problemanalyse.

6 Referencer

Ainscow, Mel (mfl.) (2008): *Equity in Education: Responding to Context. The third report on the state of equity in the English education system from the Centre for Equity in Education*, The University of Manchester.

Ainscow, Mel (mfl.) (2008): *Challenging inequities within education systems: some lessons from a development and research project*, Centre for Equity in Education, The University of Manchester.

Alenkær, Rasmus (red.) (2008): *Den inkluderende skole – en grundbog,* Frydenlund.

Beach, Derek og Pedersen, Rasmus Brun (2010): *Process tracing: metode, design og forskningslogik*, I: *Metoder i statskundskab*, Hans Reitzel.

Dyson, Alan (mfl.) (2009): *Inclusion and disadvantage in the English education system: the role of area-based initiatives*, Centre for Equity in Education, The University of Manchester.

Ejrnæs, Morten et al. (2005): *Social opdrift – social arv*, 2. udg., Akademisk Forlag.

Jensen, Bente (2005): *Kan daginstitutioner gøre en forskel? – en undersøgelse af daginstitutioner og social arv*, SFI.

Kolb, David A. (1984): *Experimental learning: Experience as the source of learning and development*, Englewood Cliffs, Prentice Hall.

Madsen, Bent (2009): *Inklusionens pædagogik – om at vide hvad der ekskluderer for at udvikle en pædagogik der inkluderer*, I: Pedersen (red.) (2009): *Inklusionspædagogik – Fællesskab og mangfoldighed i daginstitutionen*, Hans Reitzel.

Mehlbye, Jill (2009): *Socialt udsatte børn i dagtilbud – indsats og effekt*, AKF.

Nielsen, Anne Maj (2008): *Kan den inkluderende skole kompensere for negativ social arv?* I: Rasmus Alenkær (red.): *Den inkluderende skole – en grundbog*, Frydenlund.

Palludan, Charlotte (2004): *Børnehaven gør en forskel: Et pædagogisk-antropologisk hverdagslivsstudie af differentieringsprocesser*, ph.d.-afhandling ved DPU.

Palludan, Charlotte (2007): *Two tones: The core of inequality in kindergarten?* I: International Journal of Early Childhood, vol. 39, no. 1.

Patton, Michael Quinn (2008): *Utilization Focused Evaluation, 4th Edition*, SAGE Publications.

Patton, Michael Quinn (2010): *Developmental Evaluation – Applying Complexity Concepts to enhance Innovation and Use*, Guilford Press.

Pawson, Ray og Tilley, Nick (1997): *Realistic Evaluation*, SAGE Publications.

Pedersen (red.) (2009): *Inklusionspædagogik – Fællesskab og mangfoldighed i daginstitutionen*, Hans Reitzel.

Appendiks A

Metoder til dataindsamling

Projektmodellen indebærer indsamling af datamateriale med henblik på løbende evaluering af indsatsen i de tre institutioner. I dette projekt er der indsamlet data ad fem omgange efterfulgt af analyser og refleksionsmøder fire af gangene. Denne dataindsamling er suppleret med månedlige statusinterview og enkelte andre datakilder.

Dette afsnit indeholder en oversigt over de datakilder som danner grundlag for analysen i kapitel 4, og en præsentation af metoderne til dataindsamling.

Datakilderne til analysen og metoderne til dataindsamling

Analyserne bygger primært på interview. I projektet er der foretaget 5 interview i Tvillingehuset, 11 interview i Gildbro SFO og 11 interview på Gildbroskolen, i alt 27 interview i løbet af og efter projektperioden. Den skæve interviewfordeling skyldes en længere projektperiode i SFO'en og skolen og indførelsen af månedlige statusinterview i disse to institutioner.

Af de 27 interview er 21 foretaget med medarbejdere i de tre institutioner. 4 er gennemført som gruppeinterview, 16 som dobbeltinterview, og 1 som enkeltinterview. De resterende seks interview er foretaget med ledelsen – et med dagtilbudslederen, et med skolelederen og fire med lederen og afdelingslederen i SFO'en (heraf et enkelt kun med afdelingslederen).

Interviewpersonerne har deltaget i projektet i forskelligt omfang. Nogle har været med til at udvikle indsatsteorien for projektet, andre har været med til at konkretisere indsatsen i deres institution, og nogle har kun været med til at udføre indsatsen. Ved udvælgelsen af interviewpersoner har vi prioriteret at få belyst indsatsen fra forskellige perspektiver – både fra medarbejdere der i høj grad har været involveret i projektets aktiviteter sammen med konsulenterne, og fra medarbejdere der kun har deltaget i disse aktiviteter i mindre omfang eller slet ikke har deltaget i dem. Denne prioritering har haft til formål at sikre et nuanceret grundlag for vurdering af indsatsen.

En mere detaljeret beskrivelse af interviewpersonerne og deres involvering i projektet kan findes i analyserne af indsatsen i hver af de tre institutioner på www.eva.dk.

Interviewene er gennemført som semistrukturerede interview med udgangspunkt i spørgeguider. Interviewene havde til formål at tilvejebringe viden om implementeringen og virkningen af indsatsen.

Spørgsmålene om implementeringen drejede sig om hvilket niveau indsatsen var implementeret på tidspunktet for interviewet, og hvilke faktorer der havde henholdsvis fremmet og været en hindring for implementeringen.

Spørgsmålene om virkningen drejede sig om hvordan indsatsen umiddelbart fungerede, og hvilke resultater interviewpersonerne vurderede at indsatsen havde medført for børnegruppen. Interviewpersonernes vurdering af resultaterne blev sammenholdt med indsatsteoriens antagelser om virkningen af de forskellige dele af indsatsen, eller interviewpersonerne blev spurgt direkte om deres vurdering af om de forventede resultater var opnået. Yderligere information om undersøgelsen af virkninger kan findes i kapitel 5 om projektmodellen.

Interviewene gav desuden anledning til refleksion over den eventuelle videreudvikling og justering af indsatsen. Endelig blev projektmodellens muligheder og begrænsninger drøftet i forbindelse med interviewene, og i interviewene med lederne blev institutionens generelle udbytte og de ledelsesmæssige udfordringer ved implementering af indsatsen behandlet.

Interviewene er optaget på diktafon og transskriberet.

Interviewene er blevet suppleret med observationer af projektets aktiviteter og dagligdagen i de tre institutioner – en observation i Tvillingehuset, to observationer i Gildbroskolen og to observationer i Gildbro SFO. Disse observationer har primært haft til formål at give konsulenterne et indtryk af den kontekst indsatsen udføres i, og har kun i begrænset omgang været grundlag for analysen og vurderingen af indsatsen. Desuden er observationerne gennemført for at kunne referere til konsulenternes egne indtryk og konkrete observationer i undersøgelsen af indsatsens virkninger i forbindelse med interviewene.

I analysen af indsatsen i Tvillingehuset indgår desuden medarbejdernes registrering af tidspunktet for aflevering af børnene og børnenes eventuelt manglende udstyr.

Appendiks B

Indsatsteorien som model

